

Universitäts- und Landesbibliothek Tirol

Bibliotheca Mvndi Vincentii Bvrgvndi, Ex Ordine Prædicatorvm Venerabilis Episcopi Bellovacensis, Specvlvm Qvadrplex, Natvrale, Doctrinale, Morale, Historiale

In quo totius naturæ Historia, omnium scientiarum Encyclopædia, moralis
Philosophiæ Thesavrvs ...

Tomvs Secvndvs, Qvi Specvlvm Doctrinale Inscritbitvr

Vinzenz <von Beauvais>

1624

Liber Decimvsseptimvs

SPECVLI MAIORIS

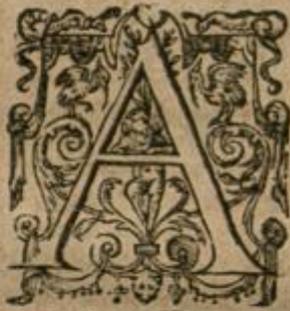
VINCENTII PRÆSVLIS
BELVACENSIS,

Tomus Secundus.

LIBER DECIMVSSEPTIMVS.

De Theologica scientia.

CAP. I.

ACTOR. Post Metaphysicam ac cæteras inferiores scientias, tam practicas, quã theoreticas, quæ à Gentilibus & Paganis inuentæ sunt, ad vltimũ de Theologia latius dicendum restat. Ad cuius veram notitiam etiam philosophi peruenire non potuerunt, ad hanc enim tanquam ad fi-

nem reliquæ omnes vniuersaliter ordinantur, eiq̃ue tanquam reginæ multipliciter famulantur. Quãquam eadem scientia videatur apud philosophos appellari Metaphysica, quæ apud nos vocatur Theologia; eo quod Theologia tractat de inuisibilibus visibilibus essentis, & similiter Metaphysica: vnde & Metaphysica vocatur scientia diuina, & Philosophia prima, scientiarumq̃; scientia: & ipsa merito supremum & vltimũ apud philosophos locum tenet, quæ ab ipsis vltimo tempore post reliquas scientias est inuenta.

Hugo super Hierarchiam. Legimus enim artes & disciplinas, & rationum præcepta plurima, quæ illi sensu & ingenio suo dato, in hoc ipsum scrutati sunt, & inualuerunt in parte hac, vt verum apprehenderent; quia & hæc veritas per eos ministranda erat, quæ non erat ad vitam, qui filij vitæ non erant. Ideo datum est illis propter nos quibus consummatio seruabatur, & inchoatio paratur, vt inuenirent veritatem illam, quam oportuit suscipere filios vitæ ad obsequium summæ veritatis, cuius labor ipsis appositus est, his fructus sortuatus, & in his omnibus lumen intelligentiæ, & acumen ingenij, sensusq̃ue virtutem, ad documenta prima perceperunt, in quibus creaturam tantum, & modum naturæ inferioris, secundum rationis formam insitæ, subtiliter discusserunt. Nouissimè vero Theologiam pro ratione diuinorum, & scrutatione inuisibilium quasi consummatam, sapientiam addiderunt; vt ipsi putauerunt consummatum, sed vere amissuri, & veram non inuenturi.

SPEC. DOCTRINALE.

A Cur ad huius scientia veram notitiam philosophi non peruenierunt.

CAP. II.

FVit enim quædam sapientia, quæ sapientia videbatur his qui veram sapientiam non nouerant, hanc inuenit mundus, & insari cœpit, & tumuit; magnum se æstimans in ea, & præsumpsit, & dixit vltra pergere ad sapientiam summam, confidens in sapientia sua, quasi via esse potuisset ad illam: & fecit sibi scalam speciem creaturæ, nitens ad inuisibilia creatoris, tunc quæ manifesta erant Dei, ad illusionem processerunt, & nota facta sunt, vt probarent corde non puro. Nam illa quæ videbantur nota erant: & erant alia, quæ nota non erant: & per ea quæ nota erant, putauerunt ire in illa quæ abscondita fuerunt: & corruerunt mente vltra possibilem veritatem immunditia figmentorum suorum, vbi non inuenierunt amplius quod apprehenderent. Ideo stultum fecit Deus, scilicet huius cor, quo non potuit inueniri sapientiam Dei, & monstrauit sapientiam aliam quæ stultitia videbatur, & non erat vt vera sapientia inueniretur per eam.

C Prædicatus est Christus Crucifixus, vt humilitate veritas quæretetur, sed mundus modicum respexit, & non potuit verum agnoscere; voluit enim contemplari opera Dei quæ miranda fecerat, & quæ proposuit imitanda noluit venerari. Neque enim morbum suum attendit, vt pia deuotione medicinam quæretet, sed de falsa sanitate præsumens, dedit se vt vana curiositate aliena inuestigaret, & videbatur ex se proficere, & defecit in se, & cum qui erat supra se non inuenit, & proposuit de illo estimationes quas corde superbo conceperat, ne verum ignorare videretur, & scissus est in inuia erroris alia & alia contra naturam plurima, & nouissimè in dedecora Dei, & excellenti maiestate deformia, vt error fieret manifestus, prius enim verum erat, & magnum videbatur, & nouissimè successit falsitas, cum veritas consummari debuisset, & demonstratum est quasi lumen quoddam in parte vna, & ibi videretur aliquid, & erant condensæ tenebræ, & caligo profunda ignorantis, vbi confusionis laqueus ponebatur in captionem super-

*Sapientia
huius mundi
in sapientia
sua stultis
facti sunt.*

*Gentiles
philosophi
ad notitiam
Theologia
non peruenie-
runt.*

T t t 4

horum

borum, & videntur ubi lumen erat, & ubi tenebrae erant, videre non potuerunt; & ibi laqueo capti sunt propter audaciam praesumptionis suae, qua se praecipitauerunt ire in illud. Nam ibi corrumpere coeperunt immunditia figmentorum suorum, & assumpserunt speciei simulachra diuinorum, ut inuisibilia viderent per ea quae videbantur; & erat ibi simile aliquid, sed de longe ostendens quod querebatur; Neque lucem ingerens oculis caliginantibus. Natura enim ad seruitutem condita, creatorem suum demonstravit; sed erat similitudo peregrina ad excellentem maiestatem, & dominantem.

Neque potuit euidenter declarationem inuenire in his omnibus illa, quae docenda fuerant vera, quia & ipsa sana non erat, ut vi sua claresceret in contemplationem. Non enim huic per gratiam exemplaria formabantur ad sanitatem visionis internae. Neque arcana sapientiae nouerat, & conditorum thesaurorum, sed naturali solo documento vrens, lippienti acie, lumen nubilum & ambiguum adducens, speculanti, in rerum creaturarum specie contemplabatur. Propterea errauerunt, & euauerunt, cum transire vellent mente, per ea quae sola nosse acceperant, & palpitantes aestimationibus ad ea quae videre non poterant, caeci inuenti sunt, qui se videre putauerunt. Dignum quippe erat ut confunderentur in summis, qui de inferiorum cognitione superbiaerant.

De triplici falsa Theologia.

C A P. III.

ACTOR. Et quoniam antiquis temporibus (videlicet priusquam Euangelica veritas propalaretur, ac verus vnus Dei cultus per orbem dilataretur) rudis stolidaque gentilitas, densis infidelitatis tenebris obuoluta, non solum in proprijs, verum etiam in poetis atque philosophis circa Dei notitiam multipliciter errabat. Primum quidem de falsa Theologia huic operi inserimus, quatenus huiusmodi erroribus eliminatis, ad veram Theologiam liberè transeamus.

Aug. de Ciu. Dei lib. 6. Marcus Varro tria genera Theologiae esse posuit, scilicet vnum fabulosum, quo vtiuntur poetae; alterum naturale, quo philosophi; tertium civile, quo populi. Sed civilis Theologiae turpitudines erroneas, philosophicis interpretationibus velut altioris doctrinae specie, colorare conatur; videlicet tanquam ius animae mundi, quam putauit per cuncta diffusam ex partibus molis huius, in quas visibilis mundus iste confurgit, & multiplici administratione naturae, quamplurimum Deorum nomina acceperit. O Marce Varro, cum sis homo acutissimus, dicis fabulosos Deos accommodatos esse ad theatrum, naturales ad mundum, civiles ad urbem; cum mundus opus sit diuinum, vrbes vero & theatra opera sint hominum. Nec alij Dij derideantur in theatris, quam qui adorantur in templis, nec fabulosa igitur, nec civilis Theologia, sempiternam quisquam adipiscitur vitam. Illa enim de Dijs turpia fingendo seminat, haec fauendo metit. Illa mendacia spargit, haec colligit. Illa res diuinas falsis criminibus insectatur, haec eorum criminum ludos, in diuinis rebus amplectitur. Illa de Dijs nefanda figmenta hominum carminibus personat, haec Deorum ipsorum festiuitatibus consecrat. Facinora & flagitia numinum illa cantat, haec amat. Illa prodit aut fingit, haec autem, aut attestatur veris, aut oblectatur & falsis, ambae turpes, ambaeque damnabiles: sed illa quae theatrica est, publicam turpitudinem proficitur. Illa quae vrbana est, illius turpitudine ornatur, hincine vita aeterna parabitur, vnde ista breuis temporalisque polluitur.

Quod Theologia fabulosa non sit à civilis separanda.

C A P. IIII.

Reuocatur igitur ad theologiam civilem theologia fabulosa, theatrica, scenica, indignitatis & turpitudinis plena. Quid enim aliud ostendunt illa simulachra, formae, aetates, sexus, habitus Deorum? Nunquid barbatus Iouem, imberbem Mercurium poetae habent, pontifices non habent? Nunquid Priapo mimis non etiam sacerdotes enormia pudenda fecerunt? An aliter stat adorandus in locis sacris, quam procedit ridendus in theatris? Num Saturnus senex, Apollo ephēbus, ita personae sunt histrionum, ut non sint statuae delubrorum? Cur Sorculus, qui soribus praest, & Limentinus, qui limini, sunt Dij masculi; atque inter hos Cardea femina est, quae cardinem seruat? Nonne ista in rerum diuinarum libris reperiuntur, quae graues poetae suis carminibus indigna duxerunt? Nunquid Diana theatrica portat arma, & vrbana simpliciter virgo est? Nunquid scenicus Apollo eucharista est, & ab hac arte Delphicus vocatur?

Sed haec honestiora sunt in comparatione turpiorum. Quid de ipso Ioue senserunt, qui eius nutricem in capitolio posuerunt? Nonne attestati sunt Euennero, qui omnes tales Deos, non fabulosa garrulitate, sed historica diligentia, homines fuisse, mortalesque conscripsit. Sacra sunt Iunonis, & haec in eius dilecta insula Samo celebrantur, ubi nuptum data est Ioui. Sacra sunt Veneris, ubi amatus eius Adon, Aprino dente extinctus, iuuenis fortissimus plangitur. Sacra sunt matris Deum, ubi Atthis pulcher adolescens ab ea dilectus, & muliebri zelo abscessit, etiam hominum abscessorum (quos gallos vocant) infelicitate deploratur. Haec cum deformiora sint omni scenica farditate, quid est quod fabulosa de Dijs figmentata poetarum, ad theatrum videlicet pertinentia, velut secernere nituntur à civili theologia, quam pertinere ad urbem volunt; quasi ab honestis & dignis, indigna & turpia? Quid ipsa numinum officia tam viliter minutatumque concisa, propter quod eis dicunt pro vniuersumque proprio munere supplicari oportere? Nonne scurrilitati mimicae, potius quam diuinae consonat dignitati? Itaque sacra pontificum, à carminibus poetarum, velut res honestas à turpibus, veraces à fallacibus, graues à leuibus, serias à ludicris, appetendas à respiciendis, qua possunt quasi contentur subtilitate discernere. Intelligimus quid agant, qui illam theatricam & fabulosam theologiam, ab ista civili pendere nouerunt, & ei de carminibus poetarum, tanquam de speculo resultare.

De origine falsorum Deorum.

C A P. V.

Petrus Comestor in historia scholastica. A Nino rege Assyriorum orta sunt idola, in hunc modum. Mortuo Belo, Ninus in solatium doloris imaginem patris fecit sibi, cui tantam exhibuit reuerentiam, ut quibuslibet reis qui ad eam confugissent, parceret. Proinde homines de regno eius diuinos honores imaginari ceperunt impendere. Huius exemplo plurimi charis suis mortuis imagines dedicauerunt. Et sicut ab idolo Beli caetera traxerunt originem, sic & ab eius nomine generale nomen fuit idolorum. Sicut enim Belus dictus est ab Assyrijs, sic & aliae nationes secundum idiomata linguarum suarum dixerunt, aliae Bel, aliae Beel, aliae Boal, aliae Baalim, sermo & nomina specificauerunt, aliae Belphegor, aliae Beelzebub dicentes.

Isid. in lib. etym. lib. 8. Sic ergo simulachrorum usus exortus est, cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines vel effigies tanquam in caelum receptis; Pro quibus se in terris demones colendos supposuerunt, & sibi sacrificari à deceptis & perditis

Neque turpia est Theologia civilis Gentilium, ac Theologia poetarum.

Dij gentium, etiam ipsi sunt gentilibus attestati fuerunt homines mortales.

Ninus fuit primus author Idolaria, erigendo statuas patris sui Beli, à quo idola nomen generale sumserunt.

Creatura non deducit perfectam cognitionem creatoris.

Antiqui philosophi circa Dei notitiam multipliciter errauerunt.

Reijetur doctina Varonis de triplici Theologia.

persuaserunt. Simulachra autem à similitudine nuncupata, eo quod manu artificis ex lapide aliave materia, eorum vultus imitantur, in quorum honore finguntur. Et notandum quod Latinus sermo sit, & non Hebræus: Apud eos enim idolum siue simulachrum Ismael dicitur. Iudæi dicunt, quod Ismael primus simulachrum luto fecerit. Gentiles autem primum. Prometheum simulachra hominum de luto finxisse perhibent.

A VCTOR. Vt autem in libro sapientiæ legitur, ad imaginum huiuscemodi cultum habuerunt homines triplex incitamentum, quæ sunt affectio viuientium erga morientes; timor & adulatio subditorum erga reges, diligentia quoque artificum in sculpendo, ac depingendo imagines.

De Nominibus Deorum.

C A P. VI.

I Sid. vbi supra. Quos ergo Pagani Deos asserunt, homines olim fuisse produntur, & pro vniuscuiusque vita, vel meritis, coli apud suos post mortem ceperunt; vt apud Ægyptum Isis, apud Cretam Iouis, apud Mantos Iuba, apud Latinos Faunus, apud Romanos Quirinus. Eodem quoque modo apud Athenas Minerva, apud Samum Iuno, apud Paphos Venus, apud Lemnos Vulcanus, apud Naxos Liber, apud Delos Apollo. In quorum etiam laudibus accesserunt & poete, & compositis carminibus in cælum eos sustulerunt. Nam quorundam adinventiones artium cultu peperisse dicuntur, vt Esculapio medicina, Vulcano fabrica: Ab actibus autem vocantur, vt Mercurius, quod mercibus præest; Liber à liberalitate. Fuerunt etiam quidam viri fortes, aut urbium conditores, quibus mortuis, homines qui eos dilexerunt, simulachra finxerunt, vt haberent aliquod ex imaginum contemplatione solatium.

B Bel idolum Babylonicum est, quod interpretatur vetus. Fuit enim hic Belus pater Nini primus Rex Assyriorum, quem quidam Saturnum appellant. Beelphegor interpretatur simulachrum ignominie, idolum enim fuit Moab, cognomento Baal, super montem Phogor, quem Latini Priapum vocant, Deum hortorum: Fuit enim de Lapsaco ciuitate Hellepontis, de qua pulsus est: Et propter virilis membri magnitudinem, in numero Deorum suorum eum Græci transtulerunt, & in nomine eius sacrauerunt hortum, vnde & dicitur præesse hortis, propter eorum fecunditatem. Beelzebub idolum fuit Accaron, quod interpretatur vir muscarum: Zebub enim musca vocatur. Spurcissimum igitur idolum ideo vir muscarum vocatum, propter sordes idolatriæ, siue propter immunditiam.

De Physicis interpretationibus falsorum numinum.

C A P. VII.

Q Vædam autem nomina Deorum suorum gentiles per varias fabulas ad rationes physicas conantur traducere, eaque in causis elementorum composita esse interpretantur, sed hoc à poetis totum fictum est, vt Deos suos ornarent aliquibus figuris, quos perditos ac infamia dedecoris plenos fuisse historiarum confitentur: Omnino enim fingendi locus vacat, vbi veritas cessat.

Saturnus origo Deorum, & totius posteritatis à Paganis designatur: hunc & Latini à saturo appellatum ferunt, quasi ad ipsum satio omnium pertineat rerum: vel à temporis longitudine, quod satiretur annis. Quod filios suos fertur deuorasse, hoc est quod annos quos tempus produxerit in se reuoluit; vel eo quod semina vnde oriuntur iterum redeunt, hunc Cæli patris abscidisse genitalia dicunt, quia nihil in cælo de seminibus nascitur. Falcem tenet iniquum, propter agriculturam significandam, vel propter annos & tempora, quod in se

redeant, vel propter sapientiam, quod intrus acuta sit Iouis dicitur à iuuando, & Iupiter quasi iuuans pater, hoc est omnibus præstans, hunc & priuato titulo Iouem optimū dixerunt, dū fuisset incestus in suis, impudicus in extraneis: Quæ modo taurū fingunt, propter Europæ raptum: Fuit enim in naui cuius insigne erat taurus. Modo Danaes per imbrem aureū appetisse concubitū; vbi intelligitur pudicitiam mulieris ab auro fuisse corruptā; Modo in similitudinem Aquilæ fuisse, propter quod puerū ad stuprū rapuerit; Modo serpentem, quia reptauerit; & Cignum, quia cantauerit. Et ideo non figuræ istæ sunt, sed planè de veritate scelera: vnde turpe erat tales Deos credi, quales homines non esse debeant.

B Ianum dicunt quasi mundi, vel cæli, vel mensium ianuum: duas Iani facies faciunt, propter Orientem & Occidentem. Cum vero faciunt eum quadrifrontem, & Ianum geminum appellant, ad quatuor mundi partes hoc referunt, vel ad quatuor elementa siue tempora: sed dum hoc fingunt, monstrum non Deum faciunt. Neptunum aquas mundi prædicant: & dicitur Neptunus ab eis, quasi nube tonans.

Vulcaum vocant ignem, & dicitur Vulcanus, quasi volans candor, vel quasi Volcanus, quod per aerem volat. Ignis enim de nubibus nascitur, vnde & Homerus dicit eum præcipitatum de aere in terras, quod omne fulmen de aere cadit. Idcirco autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quia fulmina de imo aere nascuntur. Claudus autem dicitur Vulcanus, quia per naturam nunquam rectus est ignis, sed quasi claudus, eiusmodi speciem morumque habet.

Adhuc de eodem.

C A P. VIII.

Pluton Græcè, Latine dis pater, vel ditispater, quem alij otium vocant, quasi receptorem mortium, vnde & orca nuncupatur vas quoddam quod recipit aquas. Ipse & Græcè Charon. Liberum à liberamento appellatum volunt, quod quasi etiam matres in coeundo per eius beneficium emissis seminibus liberentur. Item Liber muliebri & delicato corpore pingitur. Dicitur enim mulieres ei attributas, & vinum propter excitandam libidinem, vnde & fons eius pampino cingitur; sed ideo coronam viteam in cornu habet, quia cum gratè & moderatè vinum bibitur, lætitiā præstat; cum ultra modum, excitat lites, & quasi cornu dat. Idem autem & Lixus, apud tu lien, id est ab hac dissolutione, quod multo vino membra soluantur. Iste & Græcè Dionysius, à monte Indix Niso, vbi dicitur esse nutritus.

Mercurius sermonem interpretatur, nā ideo & Mercurius, quasi medius currens dicitur appellatus, quod sermo currat inter homines medius. Ideo & Hermes Græcè, quod sermo vel interpretatio, quæ ad sermonem utiq; pertinet, hermenia dicitur. Ideo & mercibus præesse, quia inter vendentes & ementes sermo sit medius. Qui ideo fingitur habere pēnas, quia citius verba discurrunt; vnde & velox & erras inducitur. Alas eius in capite & in pedibus, significare volucrē ferti per aera sermonem. Nancium dictū, quoniam per sermonem omnia cogitata enunciantur. Ideo autē furti magistrū dicunt, quia sermo animos audientium fallit. Eum capite canino fingunt, eo quod inter omnia animalia canis sagacissimum genus & perspicax habeatur.

Martem autē Deum belli esse dicunt, & Martē appellatum, quia per viros pugnatur, vt sit Mars quasi mas; licet tria sint genera consuetudinū; sicuti Scytharum, vbi viri & saminæ in pugnam eunt: Amazonū, vbi solæ feminae: Romanorum aliarumq; gentium, vbi soli mares: Quod vero nudo peccatore stat, vt bello se quisque sine formidine cordis obijciat.

Apollinem quantumvis diuinatorem & medicū velent, ipsum tamen etiam solem dixerunt, quasi solum; ipsum phæbū, quasi ephēbum, hoc est adolescentem;

vnde

Triplex incitamentum habere gentiles ad idolatriam.

Nomina Deorum.

Bel seu Saturnus.

Beelphegor, seu Baal & Priapus.

Beelzebub.

Saturnus.

Iouis seu Iupiter.

Ianus.

Neptunus.

Vulcanus.

Pluton.

Liber seu Lixus & Dionysius.

Mercurius seu Hermes & Nancius.

Mars.

Apollo seu Sol & Phæbus utque Pythius.

vnde & sol puer pingitur, eo quod quotidie oritur, & noua luce nascatur. Pythium quoque eundem Apollinem vocari aiunt, à Pythone immensæ molis serpente, cuius non magis venenum quàm magnitudo terrebatur. Hunc Apollo sagittarum ictibus sternens, nominis quoque spolia reportauit, vt Pythius vocaretur.

De nominibus Dearum, & interpretationibus eorum.

C A P. IX.

Dianam quoque Germanam eius similiter Lunam, & viarum præsidem aiunt: vnde & virginem volunt, quod via nihil pariat; & ideo ambas habere sagittas fingunt, quod ipsa duo sydera de cælo radios ad terras emittunt. Dianam autem vocatam quasi dianam, eo quod Luna, & nocte & die appareat: Ipsamque & Lucinam asseuerant, eo quod luceat.

Ceremem, id est terram, & à creandis frugibus asseuerant dictam, appellantes eam nominibus plurimis. Dicunt eam & Opem, quod opere melior fiat terra. Proserpinam, quia ex ea proserpant fruges. Vestam, quod herbis vel varijs vestita sint rebus, vel à vi sua stando. Eandem & Tellurem, & Matrem magnam fingunt, turritam cum tympano & gallo & strepitu cymbalorum. Quod tympanum habet, significare volunt orbem terre. Quod curru vehi dicitur, quia ipsa est terra que pedit in aere. Quod sustinetur rotis, quia mundus rotatur & volubilis est. Quod in capite turritam gestat coronam, ostendit suppositas terre ciuitates quasi insignitas turribus constare. Quod gallos huic Deæ seruire fecerunt, significat qui semine indigeant, terram sequi oportere, in ea quippe omnia reperiri: Cymbalorum autem areorum sonitus, ferramentorum crepitus in colendis agris.

Iunonem dicunt quasi ianonem, id est ianuam pro purgationibus foeminarum, eo quod quasi portas matrum natorum pandant, & nubentium maritis: Sed illud philosophi. Poetæ autem Iunonem Iouis asseuerant sororem & coniugem. Ignem enim & aerem Iouem, aquam & terram Iunonem interpretantur. Quorum duorum permixtione vniuersa gignuntur: & sororem dicunt, quia mundi pars est, Coniugem eo quod commixta concordat.

Minerua apud Græcos Athene dicitur, id est femina: apud Latinos autem Mineruam vocatam quasi Deam, & munus artium variatum: hanc etenim inuentricem multorum ingeniorum perhibent. Et inde eam artem & rationem interpretantur; quia sine ratione nihil potest contineri. Quæ ratio quia ex solo animo nascitur, animumque putant esse in capite & cerebro. Ideo eam dicunt de capite Iouis esse natam, quia sensus sapientis qui inuenit omnia, in capite est. In cuius pectore ideo caput Gorgonis fingitur, quod illic est omnis prudentia quæ confundit alios, & imperitos ac saeos comprobatur; quod & in antiquis Imperatorum statuis cernimus. In medio pectore lorice, ad insinuandam sapientiam & virtutem. Hæc Minerua, & Tritonia dicitur; Triton enim Africae palus est, circa quam fertur virginali apparuisse ætate, pro quo Tritonia nuncupata est; vnde & tanto procliuus Dea credita, quanto minus origo eius innotuit. Pallas autem dicta, vel ab insula Pallente in Thracia, in qua nutrita est; vel *apo tu palle in to dori*, id est ab haste concussione, vel quod Pallantem gigantem occidit.

Venerem exinde dicunt nuncupatam, quod sine vi femina virgo esse non desinat, quod autem fingunt Iouem Saturno Cælo patri genitalia abscidisse, & sanguinem fluxisse in mari, atque ex spuma maris secreta Venus nata est; Illud aiunt, quod per coitum salis humoris substantia est, & inde Aphroditin Veneream dici, quod coitus spuma est sanguinis, quæ ex succo viscerum liquido salsoque constat. Ideo autem Venerem Vulcani dicunt vxorem, quia venereum officium non sine calore consistit.

Iterum de quibusdam numinibus apud gentiles nominatis.

C A P. X.

Cupidinem vocatum ferunt propter amorem. Est enim demon fornicationis, qui ideo alatus pingitur, quia nihil amantibus leuius, nihil mutabilius inuenitur. Puer pingitur, quia stultus est & irrationabilis amor. Sagittam & facem tenere fingitur; sagittam quia amor cor vulnerat, facem quia inflammar.

Pan dicunt Græci, Latini Sylvanum, Deum rusticorum, quem in naturæ similitudinem formauerunt; vnde dicitur Pan, id est omne: Fingunt enim eum ex vniuersali elementorum specie, habet enim cornua in similitudine radiatorum solis, & lunæ. Distinctam maculis habet pellem, propter cæli sydera. Rubet eius facies, ad similitudinem ætheris. Fistulam septem calamorum gestat, propter harmoniam cæli, in qua septem sunt soni, & septem discrimina vocum. Villosus est, quia tellus conuestita est, & agitur ventis, pars eius inferior fæda est, propter arbores, & feras, & pecudes. Caprinas ungulas habet, vt soliditatem terræ ostendat: Quem volunt rerum & totius naturæ Deum; vnde & Pan, quasi omnia dicitur.

Isis lingua Ægyptiorum terra appellatur, quam vniuersi volunt esse. Fuit autem Isis Regina Ægyptiorum Inachi Regis filia, quæ de Græcia veniens, Ægyptios literas docuit, & terras colere instituit; propter quod & terræ eius nomine appellauerunt. Serapis omnium maximus Ægyptiorum Deus: Ipse est Apis Rex Argiuorum, qui nauibus transuectus in Ægyptum, cum ibidem mortuus fuisset, Serapis est appellatus, propterea quia arca in qua mortuus ponitur, quam sarcophagum vocant, *seros* dicitur Græcè; & ibi eum venerari sepultum ceperunt, priusquam templum eius esset instructum velut seros: Sed apes primo Serapis, deinde vna litera commutata Serapis dicitur. Apis fuit taurus apud Ægyptios, serapi consecratus, & ab eo ita cognominatus, quem Ægyptus ad instar numinis colebat, eo quod de futuris daret quedam manifesta signa. Apparebat enim in Memphis, quem centum antistites prosequiebantur, & repente velut lymphatici præcinebant; huius capitis imaginem sibi in cremo Iudæi fecerunt.

Adhuc de eodem.

C A P. XI.

Fanni à fando, eo quod voce non signis ostendere viderentur futura. In lucis enim consulebantur à paganis, & responsa illis, non signis, sed vocibus dabant. *Fatum* dicunt esse quicquid Diu fantur. Tria autem fata fingunt in colo & fuso, digiti que fila ex lana torquentibus, propter tria tempora: præteritum, quod in fuso iam netum & inuolutum est: præsens, quod inter digitos nentis traiecitur: futurum in lana, quæ colo implicata est, & quod adhuc per digitos nentis ad fustum tanquam præsens ad præteritum traieciendum est.

Fortunam à fortuitis nomen habere dicunt, quasi Deam quandam res humanas varijs casibus & fortuitis illudentem: vnde & cæcam appellant, eo quod passim in quoslibet incurrens, sine vilo examine meritum, & ad bonos, & ad malos peruenit. Fatum autem à fortuna separant: & fortunam quasi sit in his quæ fortuito accidunt, nulla palam causa: Fatum vero appositum singulis, & statutum aiunt.

Aiunt & tres furias foeminas crinitas serpentibus, propter tres effectus qui in animis hominum multas perturbationes gignunt, & interdum cogunt ita delinquere, vt nec famæ, nec periculi sui respectum habere permittant. Ira quæ vindictam cupit: cupiditas quæ desiderat opes: libido quæ appetit voluptates:

Quæ

Nomina
Dearum.
Diana.

Ceres seu
Ops, Pro-
serpina, Ve-
sta etc.

Iuno.

Minerua seu
Tritonia &
Pallas.

Venus.

Cupido.

Pan seu Syl-
uanus.

Isis.

Serapis vel
Apis.

Apis.

Fanni.

Fatum.

Fortuna.

Tres furia.

Quæ ideo furæ appellantur, quod ita malis suis mentem feriant, & quietam esse non sinant.

Nymphas vel Musas Deas aquarum putant, dictas à nubibus. Penates gentiles dicebant omnes Deos quos domi colebant: Et penates dicti, eo quod essent in penetralibus, idest secretis. Hi Dij quomodo vocabantur, vel quæ nomina habuerant ignoratur. Manes Deos mortuorum esse dicunt, quorum potestatem inter lunam & terram asserunt, à quibus & mane dictum existimant.

De proprio errore Chaldaeorum circa Dei notitiam.

C A P. XII.

N Acor contra Regem Auennir. Ipsi autem qui multos colunt Deos, in tria diuiduntur genera, Chaldaeos, scilicet, & Græcos, & Ægyptios. Nam isti fuerunt principes & magistri cæteris gentibus, in multorum Deorum cultu & adoratione. Videamus igitur horum, qui sint participes veritatis, & qui erroris.

Chaldaei quoque nescientes Deum, errauerunt post elementa, & cœperunt colere creaturam potius quam suum creatorem. Quorum & imagines quasdam facientes, nominauerunt figuras cæli & terræ & maris, solisque & lunæ, & cæterorum elementorum, & luminarium: Et concludentes in templis adorauerunt, Deos vocantes eos; quos seruant diligenter ne rapiantur à furibus; & non intellexerunt quod omne quod seruat maius est seruato, & faciens maius est facto, quid ergo dico de elementis?

Qui dicunt cælum esse Deum errant: nam videmus ipsum volubile, & secundum necessitatem motum, & ex multis constitutum. Nam astra ordine & spatio feruntur de loco ad locum, de signo in signum; & nunc quidem occumbunt, nunc autem oriuntur; & secundum tēpora iter peragunt, vt perficiant æstatem & hyemem, sicut ordinatum est eis à Deo; & pertranseunt proprios terminos, secundum inuitabilem naturæ necessitatem, cum cælesti ornatu, vnde manifestum est non esse cælum Deum, sed opus Dei.

Qui autem putant terram esse Deam, errauerunt: Videmus enim illam ab hominibus contumeliam patientem, & dominationi eorum subiacentem, defosam & conspersam, & inutilem factam. Nam si igne torreatur, efficitur mortua. Insuper si paulo amplius infundatur, corrumpitur & ipsa, & fructus eius. Conculcatur autem ab hominibus, & cæteris animalibus: sanguine interfectorum inquinatur, effoditur, impletur, mortuorum theca fit corporum. His ita se habentibus, non sequitur terram esse Deum, sed opus Dei ad vtilitatem hominum.

Qui autem putant aquam esse Deam, errauerunt. Nam & ipsa ad vsum hominum facta est, & dominationi subiacet eorum, polluitur, corrumpitur, & immutatur, calescit, & tingitur coloribus, & frigore congelatur, & cruoribus inquinatur. & ad cunctarum sordium abluitionem assumitur: Idcirco impossibile est esse aquam Deam, sed opus Dei.

Illi vero qui arbitrantur ignem esse Deum, errant. Nam ignis factus est ad vsum hominum, & subiacet illorum dominationi. Circumsertur de loco ad locum, & accenditur ad elixandas carnes diuersas, & assandas; adhuc autem & mortuorum corpora comburenda. Multis etiam modis corrumpitur ab hominibus, & extinguitur. Propter quod non est cōgruum ignem Deum æstimare, sed opus Dei.

Qui autem putant hominem esse Deum, errant. Videmus quippe illum natum secundum necessitatem, & enutritum, ac senescentem, etiam se nolente. Et aliquando quidem latatur, & aliquando tristatur. Indiget cibo & potu & vestitu: Et est iracundus, & inuidus, & auarus, & panitens, & minorationes multas habens. Corruptur etiam multis modis ab elementis & animalibus, vel imminente sibi morte. Non conuenit ergo hominem esse Deum, sed opus Dei.

errore igitur magno errauerunt Chaldaei post opinioniones suas.

De errore Græcorum.

C A P. XIII.

V Eniamus itaque ad Græcos, vt videamus quid forte de Deo sentiant. Græci namque dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt, deterius Chaldaeis, introducētēs plurimos Deos factos esse, alios quidem masculos, alios vero feminas: omnium vitiorum, cunctarumque auctores iniquitatum, vt aduocatos istos & patronos habentes suæ nequitiae, adulterentur, rapiant, occidant, & omnia mala faciant. Inducitur enim ab eis ante omnes Deus Saturnus, & huic sacrificant filios suos; qui genuit multos pueros de Rea, & insaniens comedit filios suos. Aiunt autem Iouem abscessisse sibi virilia, & proiecisse in mare, vnde Venus fabulosè dicitur fuisse nata. Alligans autem suum patrem Iupiter, proiecit in tartarum. Secundus inducitur Iupiter, quem ferunt regem esse aliorum Deorum, & transformatum fuisse in animalia, vt cum mortalibus mulieribus adulteria cōmitteret. Inducunt enim hunc transformatum in taurum propter Europam, & in aurum propter Dianā, & in Cignum propter Ledā, & in Satyrum propter Emptionē, & in fulmē propter Semelem; & ita genuisse ex his filios multos, Liberum videlicet, & Zetum, & Amphionem, Herculem, & Apollinem, & Arthenicam, & Perseum, Castoremque, & Pollucem, & Hēlenam, & Iunonem, & Radamanthum, & Sarpedonem, & nouem filias, quas appellarunt Muses. Deinde inducunt de Ganimedē.

Contigit ergo o Rex hominibus imitati hæc omnia, vt fiant adulteri, & masculorum concubitores, & aliorum malorum operum patratores, secundum imitationē Dei sui. Quomodo autē creditur Deū esse adulterum, aut Sodomitā, vel Parricidam? Cum hoc inducunt & Vulcanum quendam Deum esse, & istū claudum, & tenentē malleum, & forcipes, & ferrariam artem exercentē, victus gratia: ergo egenus erat, quod non conuenit Deum esse, nec claudū. Deinde Mercuriū inducunt esse Deum cupidū, & furē, & auarum, & magū, & versipellē, & sermonum interpretem. Sed non conuenit Deum esse talē. Esculapium etiā inducunt Deum esse medicū, & potiones conficientē, & emplastra cōponentē, victus gratia. Indigentiam enim patiebatur. Nouissime vero fulmine ictus à Ioue propter Darij Lacedemonij filiū interiit. Mars autē inducitur Deus esse belligerator, & zelotes: cupidus ouium, & aliarum quarundā rerū. Nouissime vero adulterio perpetrato cum Venere, ligatum esse ferunt à paruulo Cupidine, & Vulcano. Bacchū vero inducunt Deum esse, nocturnas agens festiuitates, & magistrum ebrietatis, & euellentem vxores proximorum, & furiosum, & fugitiuum. Nouissime autem à Titanis occisus est Herculem vero inducunt ebriosum fuisse, & insanum, & filios suos occidisse, & ad vltimum igne consumptum interiisse. Apollinem quoque inducunt Deum esse zelotem, insuper arcum & pharetram gestantem; aliquando vero citharam, & tibiam, & diuinantē hominibus mercedis gratia, vnde sumentes homines occasionē à Dijs suis, perpetrāt omnem iniquitatē, & luxuriam, & impietatem, & polluentes terrā & aërem, prauis suis actibus.

De errore Ægyptiorum.

C A P. XIII.

Ægyptij vero sceleratiores, & stolidiores his existentes, deterius omnibus gentibus errauerunt. Non enim contenti fuerunt Chaldaeorum, & Græcorum cultibus, sed insuper & bruta animalia inducunt Deos esse; terrena videlicet, & aquatilia; & arbores, & germinantia. Et contaminati sunt omni insania & luxuria, deterius omnibus gentibus quæ sunt in terra. Nam quidam eorum coluerunt ouē, quidam

Græci coluerunt Deos ex hominibus assumptos, & maxima nequitia auctores.

Saturnus & Iupiter fuerunt viri pessimi.

Ceteri etiam viri & mulieres pro dijs habitati, longe à deitate distabant.

Ægyptij deterius ceteris errauerunt, colentes insuper animalia & plantas.

vero

Nympha vel Musa. Penates.

Manes.

Tria sunt idololatrarum genera.

Chaldaei coluerunt elementa pro Deo.

Quod cælum non sit Deus

Quod terra non sit Deus

Quod aqua non sit Deus

Quod ignis non sit Deus

Quod homo non sit Deus

vero hircum, alij autem vitulum, & porcum. Nonnulli vero coruum, & accipitrem, & vulturem, & aquilam; alij vero crocodilum, quidam vero cattum, & canem, & lupum, & simiam, & draconem, & aspidem; & alij, cæpe, & allium, & spinas, & cæteras creaturas.

inter Egyptios quidam cloacas & strepitum ventris pro Dijs venerabantur.

Clemens lib. 5. Vereres quoque Egyptiorum, qui de cœlesti cursu, & astrorum natura, rationem sibi visi sunt reperisse, dæmone sensus eorum obsidente, nihilominus contumelijs nomen incommunicabile subiecerunt. Nam alij eorum ouem, alij hircum, alij serpentem, piscem quoque, & capras, & cloacas, aut strepitum ventris, pro numinibus habendos esse docuerunt, & alia innumera, quæ pudet nominare.

Tullius in lib. de natu. Deo. li. 1. Egyptij autem nullam belluam, nisi ob aliquam vtilitatem quam ex ea caperent, consecrauerunt.

Hieron. super Esa. lib. 17. Facta sunt, inquit, simulachra coram bestijs, & inf. Religio nationum simulachra sunt brutorum, quæ maximè in Egypto cultui consecrata sunt: nam & pleraque oppida eorum ex bestijs & iumentis habent nomina; vt Cyno à cane, leonto à leone, Thanis lingua Egyptiaca ab hirco, Lico à lupo; vt taceam, de formidoloso & horribili cæpe, & crepitu ventris inflati, quæ Pelusiaca religio est.

De errore Romanorum, in diuisione numinum.

C A P. XV.

Romani innumeros colere Deos singulis rebus & negotijs singulos Deos præficiunt.

August. de Cuit. Dei lib. 4. Quæramus etiam si placet, ex tanta Deorum turba quam Romani colebant, quem potissimum, vel quos Deos credant illud imperium dilataste, atque seruasse, neque enim in hoc tam præclaro opere, & tantæ plenissimæ dignitatis, audent aliquas partes Deæ Cloacinx tribuere, aut Volupix, quæ à voluptate appellata est; aut Lubentinx, cui nomen est à libidine; aut Vagitano, qui infantum vagitibus præsidet; aut Cunianæ, quæ cunas eorum administrat. Quomodo autem possunt vno loco libri huius commemorari omnia nomina Deorum aut Dearum, quæ illi grandibus voluminibus vix comprehendere potuerunt, singulis rebus propria dispartientes officia numinum, nec agrorum numina vni alicui Deo committenda arbitrati sunt; sed rura Deæ Rusinæ, Iuga montium Iugatio, collibus Deam Collatinam, vallibus Vallomam præfecerunt, nec saltem potuerunt vnâ Segetiam talem inuenire, cui semel segetes commendarent, sed fata frumenta quamdiu sub terra essent, præpositam voluerunt habere Deam Seiam. Cum vero iam essent super terram, & segetem facerent, Deam Segetiam, frumentis vero collectis atque reconditis, vt tuto seruantur, Deam Tutelinam præposuerunt, cui non sufficere videretur illa Segetia, quamdiu seges ab initijs herbidis vsque ad aristas aridas perueniret.

Non tamen satis fuit hominibus Deorum multitudinem amantibus, vt anima misera dæmoniorum turbæ prostitueretur, vnius Dei veri castum dedignata complexum. Præfecerunt ergo Proserpinam frumentis germinantibus: Geniculis nodisque culmorum, Deum Nodotum: Inuolumentis folliculorum, Deam Volutinam: cum folliculi patescunt vt spica exeat, Deam Patelenam: Cum segetes nouis aristis æquantur, quia veteres æquare ostire dixerunt, Deam Ostilinam: Frumentis florentibus, Deam Floram: lactescentibus, Deum Lacturnum: Maturescantibus Deam Maturam. Cum runcantur, id est à terra auferuntur, Deam Runcinam, nec omnia commemorato, quia me piget, quod illos non pudet. Quando ergo Segetia intraret imperium, cui curam gerere simul & segetibus & arboribus non licebat: quando de armis Cunita cogitaret, cuius præpositura paruulorum cunas non permittebat excedere? quando Nodotus adiuuaret in bello, qui nec ad folliculum spicæ, sed tantum

Pro frumētis vario statu varios Deos posuerunt Romani.

ad nodum geniculæ pertinebat? Vnusquisque domui suæ ponit ostiarium, & quia homo est omnino sufficit: Tres Deos isti posuerunt, Forculum foribus, Cardeam cardini, Limentinum limini. Ita non poterat forculus simul & cardinem limenque seruare.

Item tres Deos ostiariorum, proforibus, cardine, & limine posuerunt.

Adhuc de eodem.

C A P. XVI.

Idem in lib. 6. Liberum à liberamento appellatum voluerunt, quod mares in coeundo per eius beneficium emissis feminibus liberentur. Hoc idem in fæminis agere Liberam, (quam & Venerem putant.) Quod & ipsam perhibeant semina emittere: & ob hoc Libero eandem virilem corporis partem in templo poni, fæmineam Liberæ. Ad hæc, addunt mulieres attributas Libero, & vinum, propter libidinem concitandam.

De Libero & Libera.

Mulieri factæ post partum tres Deos custodes commemorant adhiberi; Ne Syluanus Deus per noctem ingrediatur, & vexet, eorumque custodum significandorum causa tres homines nocte circumire limina domus, & primo limen securi ferire, postea pilo, tertio deuertere scopis; vt his datis culturæ signis, Deus Syluanus prohibeatur intrare; Quod neque arbores cæduntur ac putantur sine ferro, neque far conficitur sine pilo, neque fruges coaceruantur sine scopis. Ab his autem tribus rebus tres nuncupatos Deos: Intercedonam à securis intercessione, Pilumum à pilo, Diuertam à scopis, quibus Dijs custodibus contra vim Dei Syluani facta conseruaretur. Ita contra nocentis fæuitiam, custodia bonorum non valeret, nisi plures essent aduersus vnum, eique aspero horrendo in cultu, vt pore syluestri, signis culturæ tanquam contrarijs repugnarent. Itane est innocentia Deorum, ista concordia? hæccine sunt numina salubria vrbium? magis deridenda quam ludibria theatrorum.

De tribus dijs custodibus mulieris post partum.

Cum mas & fæmina coniunguntur, adhibetur Deus iugatinus, sit hoc ferendum, sed domum est duccenda quæ nubet, adhibetur & Deus Domiducus, vt in domo sit. Adhibetur Deus domitius, vt maneat cum viro; additur Dea materna. Quid ultra queritur? parcat humanæ verecundiæ, peragat & cætera concupiscentia carnis & sanguinis, procurato secreto pudoris. Quid, impletur cubiculum turba numinum, quando & paranymphe inde discedunt: & ad hoc impletur, non vt eorum præsentia cognita maior sit cura pudicitix, sed vt fæminæ sexu infirmæ, nouitate pauidæ, illis cooperantibus sine vlla difficultate virginitas auferatur. Et certe si adest Virginensis Dea, vt virgini zona soluat: Si adest Deus Subigus, vt viro subigatur: si adest Dea Prema, vt subacta ne se commoueat comprimatur, Dea Pertunda quid ibi facit? Erubescat, eat foras, agat aliquid & maritus.

De dijs coniugum & nuptiarum.

De maiorum numinum officijs.

C A P. XVII.

August. ubi supra lib. 4. Omisssa igitur turba minorum Deorum, vel aliquantulum intermissa, officium maiorum Deorum debemus inquirere, quo Roma tam magna facta est, vt tamdiu tot gentibus imperaret. Nimirum ergo Iouis hoc opus est. Ipsum enim Deorum omnium Dearumque regem esse volunt: hoc eius indicat sceptrum, hoc in alto collo capitolium. De isto Deo, quamuis à poeta dictum conuenientissimè prædicant: *Iouis omnia plena.* Cur illi etiam vxor Iuno adiungitur, quæ dicatur soror & coniux? Quia Iouem inquit in æthere, accipimus in aere Iunonem; & hæc duo elementa coniuncta sunt, alterum superius, alterum inferius. Non est ergo ille de quo dictum est, *Iouis omnia plena*, si aliquam partem implet & Iuno. An vterque vtrumque implet, & ambo isti coniuges, & in duobus istis & singulis simul sunt? Cur ergo æther datur Ioui, aer Iunoni?

Reijcitur diuinitas Iouis.

postremo

postremo ipsi duo satis essent. Quid est quod mare Neptuno tribuitur, terra Plutoni, & ne ipsi quoque sine coniugibus remaneret, additur Neptuno Salatia, Plutoni Proserpina? Quæritur quomodo fartiant fabulas, nec inueniunt? Si enim hæc ita essent, tria potius elementa mundi esse, non quatuor, eorum veteres proderent; ut singula Deorum coniugia diuiderentur singulis elementis. Miror autem plurimum, quod cum Deos singulos singulis rebus, & panè singulis moribus attribuerent, vocauerunt Deam Agenoriam, quæ ad agendum excitaret; Deam Stimulam, quæ ad agendum ultra modum stimularet: Deam Murceam, quæ præter modum non moueret, & faceret hominem (ut ait Pomponius) murcidum, id est nimis desidiosum: Deam Streniam, quæ faceret strenuum. His omnibus Dijs & Deabus publica sacra facere susceperunt.

*Quod omnia potius uni fœui viderentur esse
attribuenda.*

C A P. XVIII.

ITaque modo sit Iupiter corporei huius mundi animus, qui vniuersam istam molem ex quatuor, vel (ut eis placet) tribus elementis constructam atque compactam implet & mouet, modo inde suas partes forori & fratribus cedat; modo sit æther, ut aerem lunonem subterfusalam desuper amplectatur; modo totum simul cum aere sit ipse cælum, terram vero tanquam coniugem, eandemque matrem (quia hoc in diuinis turpe non est) fœcundis imbribus & seminibus fœter: Modo autem (ne sit necesse percuncta discutere) Deus vnus, de quo multi à poetâ nobilissimo dictum putant: Deum namque ire per omnes terras, tractusque maris, cælumque profundum. Ipse in æthere sit Iupiter, ipsa in aere sit Iuno, ipse in mari Neptunus, in inferioribus etiam maris ipse Salatia, in terra Pluto, in terra inferiore Proserpina, in focus domesticis Vesta, in fabricorum fornace Vulcanus, in yderibus Sol & Luna & Stellæ, in diuinantibus Apollo, in merce Mercurius, in Iano initiator, Saturnus in tempore, Mars & Bellona in bellis. Liber in vineis, Ceres in frumentis, Diana in syluis, Minerva in ingenijs: Ipse sit postremo etiam in illa turba quasi plebeiorum Deorum: ipse præsit nomine Liber vitorum seminibus, & nomine Liberæ fœminatam; ipse sit dispater, vel diespiter, qui partum perducit ad diem: ipsa Dea Mena, quam præfecerunt mensuris fœminatam: ipse Lucina, quæ à parturientibus inuocetur: Ipse opem ferat nascentibus, excipiens eos sinu, & vocetur Opis; ipse in vagitu os aperiat, & vocetur Deus Vagitanus: Ipse leuet de terra, & vocetur Dea Leuana: Ipse cunas tueatur, & vocetur Dea Cunina. Non sit alius scilicet in illis deabus, quæ fata nascentibus canant, & vocetur Carmentes: præsit fortuitis, voceturque Fortuna: In Diua Rumina, mammam paruulo immulgeat; quia rumam dixerunt veteres māmam: In Diua Potina, potionem ministret. In Diua Edulicia, escam præbeat. De pauore infantum Pauentia nuncupetur. De spe quæ venit Venilia: De voluptate Volupa: De Actu Agenoria. De stimulis quibus ad nimium actum homo impellitur, Dea Stimula nominetur. Strenia Dea sit, strenuum faciendo; Numera quæ numerare doceat. Camena quæ canere: ipse sit & Deus Consil præbendo consilia; & Dea Sentia, sententias inspitando; ipse Dea Inuentâ, quæ post Prætextam, excipiat iuuenilis ætatis exordia: Ipse sit fortuna barbata, quæ adultis barbâs induat (quam honorare voluerunt, ut hoc quaecumque nomen, saltem masculinum Deum, vel à barba barbatum, sicut à nodis nodorum; vel certe non fortunam, sed quia barbâs habet, fortunium nominarent.) Ipse in Iugastino Deo coniuges coniungat; & cum virgini uxori zona soluitur, ipse inuocetur, & Dea Virginesis vo-

SPEC. DOCTRINALE.

ceretur; ipse sit Mutunus, vel Tutunus, qui est apud Græcos Priapus si non pudet.

Hæc omnia quæ dixi, & quæcumque non dixi. (Non enim omnia dicenda arbitratus sum) hi omnes Dijs Deæque sit vnus Iupiter, siue sint (ut quidam volunt,) omnia ista partes eius, siue virtutes eius, sicut eis videtur, quibus cum placet mundi esse animum. Quæro quid perderent, si vnum Deum colerent prudentiore compendio? quid enim eius contemneretur, cum ipse coleretur. Si autem dicitur omnes simul, id est totum ipsum Iouem potuisse offendi, si patres eius non etiam sigillatim minutatimque colerentur, stultè dicitur; nulla quippe earum prætermitteretur, cum ipse vnus qui habet omnia coleretur.

De Dijs Selectis à Varrone commendatis.

C A P. XIX.

Idem in lib. 7. Hos certè Deos Selectos, Varro vnus libri contextione commendat, Ianum, Iouem, Saturnum, Genium, Mercurium, Appollinem, Martem, Vulcanum, Neptunum, Solem, Orcum, Liberum patrem, Tellurem, Cererem, Iunonem, Lunam, Dianam, Mineruam, Venerem, Vestam. In quibus omnibus ferme viginti duodecim mares, octo sunt fœminæ. Hæc numina, vitrum propter maiores in mundo administrationes selecta dicuntur, an quod populis magis innotuerunt, maiorque est eis cultus exhibitus? Si propterea quia opera maiora ab his administrantur in mundo, non eos inuenire debuimus inter illam, quasi plebeiam numinum multitudinem, minutis opusculis deputaram. Nam ipse primùm Ianus, cum puerperium cœcipitur, vnde illa cuncta opera exordium minutatim, minutis distributa numinibus sumunt, aditum aperit, recipiendo semina: Ibi est & Saturnus, propter ipsum semen: Ibi Liber, qui mare effuso semine liberat: Ibi Libera, quam Venerem volunt, quæ hoc idem beneficium conferat fœminæ, ut ipsa etiam emisso semine liberetur. Omnes hi ex illis sunt qui selecti appellantur. Sed ibi est & Dea Mena, quæ menstruis fluoribus præest, quamuis Iouis filia tamen ignobilis. Et hæc prouidentiam fluorum menstruorum in libris selectorum Deorum ipsi Iunoni idè auctor assignat, quæ in Dijs selectis etiam regina est. Et hic tanquam Iuno Lucina, cum eadem Mena prinigna sua, eidem cruori præsidet. Ibi sunt & duo nescio qui obscurissimi Vitumnus & Sentinus, quorum alter vitam, alter sensus puerperio largiuntur; & nimirum multo plus præstant, cura sunt ignobilissimi, quam illi tot proceres & selecti. Nam profecto sine vita & sensu quid est illud totum quod muliebri utero geritur, nisi nescio quid abiectionissimum, limo ac pulueri comparandum. Quæ igitur causa tot selectos Deos ad hæc opera minima compulit, vbi à Vitumno & Sentino, quos fama obscura recondit, in huius munificentie partitione superentur.

De falsitate naturalis Theologie.

C A P. XX.

Dicit autem idem Varro de naturali Theologia præloquens, Deum se arbitrati esse animam mundi, quem Græci vocant *Cosmon*, & hunc ipsum mundum esse Deum; sed sicut hominem sapientem, cum sit ex corpore & animo, tantum ab animo dici sapientem; Ita mundum Deum dici ab animo, cum sit ex corpore & animo. Hoc videtur quoquo modo vnum consistere Deum: Sed ut plures etiam introducat, adiungit mundum diuidi in duas partes, cælum & terram, & cælum bifariam, in æthera & aera, terram vero in aquam & humum: E quibus summum esse æthera, secundum aera, tertium aquam, infimam terram; quas omnes partes quatuor, animarum esse ple-

V u u

nas, in

Magis prudenter facerent gentes vnū Iouem pro omnibus dijs colendo

Dijs quos Varro se lectos appellat non sunt alijs præstantiores.

*Varro videtur agnosce-
re vnum Deum.*

nas, in aere & ethere immortalium, in aqua & terra mortalium: à summo autem circumitu cœli vsque ad circumulum lunæ, æthereas animas esse astra & stellas, eos cœlestes Deos non modo intelligi esse, sed etiam videri: Inter lunæ vero gyrum, & nimborum atque ventorum cacumina aereas esse animas, sed eas animo, non oculis videri: & vocari Heroas, & Lares, & Genios.

Quid putent Ethnici Iouem esse.

Iouem autem, qui etiam Iupiter dicitur, quem velint intelligi exponant. Deus est inquit, habens potestatem causarum, quibus aliquid fit in mundo, sed cur ei præponitur Ianus, hoc nobis vir ille acutissimus respondeat. Quoniam penes Ianum inquit, sunt prima; penes Iouem summa. Hunc sanè Deum penes quem sunt omnes cause factarum naturarum, naturaliumq; rerù, si Iouem populi appellant, & tantis contumelijs, tamq; scelestis criminationibus colunt, deteriore sacrilegio sese obstringunt, quàm si prorsus nullum putarent Deum. vnde satius esset eis alium aliquè Iouis nomine nuncupare, dignum turpibus & flagitiosis honoribus, supposito vano figmento, quod potius blasphemaret? sicut Saturno dicitur suppositus lapis quem pro filio deuoraret; quàm istum Deum dicere, & tonantem, & adulterantem, & totum mundum regentem, & per tot supra diffluentem, & naturarum omnium naturaliumque rerum causas summas habentem, & suas causas bonas non habentem.

Gentiles Deum suum Iouem blasphemant.

Deinde quæro quem iam locum inter Deos huic Ioui tribuant: Si enim Ianus est mundus, & Deus est Ianus: Nunquid Iouem vt Deus esse possit, aliquam partem Iani esse dicturi sunt? Magis enim Ioui vniuersum solent tribuere, vnde est illud: *Iouis omnia plena.* Omnes igitur istos selectos Deos, hunc esse mundum volunt: In quibusdam vniuersum, in quibusdam partes eius; vniuersum sicut Iouem, partes eius, vt Genium, vt matrem magnam, vt solem, vt lunam, vel potius Apollinem, & Dianam. Et aliquando vnum Deum res plures, aliquando vnam rem Dij plures faciunt.

Ethnici inconstanter loquuntur de vnitatis & pluralitate Deorum.

De turpitudine sacrorum Liberi & Cybeles.

C A P. XXI.

I Am vero Liberi sacra, quem liquidis seminibus, ac per hoc non solum liquoribus fructuum, quorum quodammodo primatum vinum tenet, verumetiam seminibus animalibus animalium præfecerunt: ad quantam turpitudinem peruenerunt, piget quidem dicere propter sermonis longitudinem, sed propter istorum superbam hebetudinem non piget. Inter cætera quæ prætermittere, quoniam multa sunt, cogor: In Italiz compitis, quædam dicit sacra Liberi celebrata cum tanta licentia turpitudinis, vt in eius honorem pudenda virilia colerentur. Non saltem aliquantum verecundiore secreto, sed in proapatulo exultante nequitia. Nam hoc turpe membrum per Liberi dies festos, cum honore magno plostellis impositum, prius rure in compitis, & vsque in vibem postea veçtabatur. Cui membro inhonesto matremfamilias honestissimam palam coronam necesse erat imponere. Et Athis ille non est commemoratus, nec eius ab isto interpretatio requisita est: In cuius dilectionis memoriam Gallus absconditur. Merito huic auersatus est Varro noster, nec hoc dicere voluit; non enim hominem doctissimum latuit. Idemq; de mollibus, eidem matri magnæ, contra omnem virorum mulierumque verecundiam consecratis, qui vsque in hesternum diem, madidis capillis, facie dealbata, fluentibus membris, incessu fœmit eo, per plateas vicosq; Carthaginis, etiam populis vnde torpiter viuerent exigebant: nihil Varro dicere voluit, nec vsquam me legisse commemini: defecit interpretatio erubuit ratio, conticuit oratio. Quid est ergo quod dicitur caput Deorum Ianns, caput Deorum Tellus? nec ibi facit vnum

Fæda cõsuetudo Romanorum in festo Liberi.

error caput, nec hic sanum furor, cur hæc frustra referre nitantur ad mundum, quod etsi possent, pro Deo vero mundum nemo pius colit? Referant hæc potius ad homines mortuos, & ad dæmones pessimos, & nulla quæstio remanebit.

De impotentia & flagitijs Deorum.

C A P. XXII.

Chrysostomus ad Dariam. Quomodo vero possunt nobis esse custodes, qui non custodiri fuerunt à canibus, nocte à furibus rapiuntur. Deus enim non potest estimari nec credi, nisi qui sanctitatè, omnemq; supergreditur maiestatem. Quot ergo bona Saturnus falcifer habuit, qui proprios filios quoties nascebantur occidit; vt non dicam comedit, sicut cultores eius scribunt? Quot bona in Ioue fuisse existimas, qui quot dies vixit, tot inaudita incesta, tot homicidia perpetravit; qui omni castitati vsque ad mortem inimicus extitit, vt etiam Ganimedem libidine polluerit, & terram suis sordibus inquinauit.

Flagitia Saturni & Iouis.

August. in lib. confess. 1. Nonne ergo intelligo, & tonantem Iouem, & adulterantem; & vtique non posset hæc duo, sed actum est vt haberet auctoritatem ad imitandum verum adulterum, lenocinante falio tonitru. Fingebar quidem hoc Homerus hominibus flagitiosis diuina tribuendo, ne flagitia putarentur, & vt quisquis ea fecisset, non homines perditos, sed cœlestes Deos videretur imitatus.

Vitia Deorum annuntiant homines ad imitandum.

Author. Propter hæc & similia merito huiusmodi falsa numina, etiam à cultoribus suis, contempta & illusa plerumque leguntur. Nam de Dionysio Sicilia tyranno refert Valerius, quod sacrilegia sua ioco condidit. Nam detracto Ioui aureo amiculo, & iniecto ei lanceo pallio, dixit: Estate grauem esse aureum amictum, hyeme frigidum, lanceum autem ad vtrumque tempus aptum. Idem autem coronas & pateras Deorum tollens à simulacris, in quibus scriptum erat *Bona Deorum*, non tollere ea, sed accipere dicebat; stultum esse dicens, à quibus bona precamur, ab his portigentibus nolle sumere.

Dionysius tyrannus falsis dijs irrisit.

Quod administratio totius mundi non diuersis numinibus, sed vni vero tribuenda sit.

C A P. XXIII.

August. de Cinit. Dei lib. 7. Itaque omnia quæ ab eis ex istorum Deorum Theologia velut physicis rationibus referuntur ad mundum. Deo potius vero qui fecit mundum, omnis animæ & omnis corporis conditori tribuantur. Qui naturis à se creatis, & subsistendi, & mouendi iniria finesque constituit. Qui rerum causas habet, nouit, atque disponit. Qui vim seminum condidit, qui rationalem animam, quæ dicitur animus, quibus voluit viuentibus indidit. Qui sermonis facultatem vsuque donauit. Qui munus futura dicendi, quibus placuit spiritibus impartiuit. Et per quos placet, malas valetudines pellit, qui bellorum quoque ipsorum, cum sic emendandum & castigandum est genus humanum, exordijs, progressibus, finibusque moderatur, qui mundi huius ignem vehementissimum, pro immensæ naturæ temperamento, & creauit, & regit, qui vniuersarum aquarum creator, & gubernator est, qui solem fecit corporatum clarissimum luminum, eique vim congruam, & motum dedit, qui ipsis etiam inferis, dominationem suam, potestatemque non subtrahit. Qui semina, & alimenta mortalium, siue arida, siue liquida, naturis competentibus attributa substituit. Qui terram fundat atque fecundat. Qui fructus eius animalibus hominibusque largitur. Qui causas non solum principales, sed etiam sequentes nouit, atque ordinat. Qui lunæ statuit modum suum. Qui vias cœlestes atque

Vni & ceteris Dijs vniuersam mundi machinam solus gubernat, permittendo tamen vt creatura proprios effectus producant.

terrestres,

terrestres, locorum mutationibus præbet. Qui humanis ingenijs quæ creauit, etiam scientias artium variarum, ad adiuuandam vitam naturamque concessit. Qui coniunctionem maris ac fœminæ, ad adiutorium propagandæ proles instituit. Qui hominum cæcibus, quem focus & luminibus adhiberent, ad facillimos vsus manus terreni ignis indulsit. Ista sunt certè, quæ dijs selectis, per nescio quas phisicas interpretationes, vir acutissimus atque doctissimus Varro distribuere laborauit: Hæc autem facit atque agit vnus verus Deus; sed sicut Deus idem vbique totus, nullis inclusus locis, nullis vinculis alligatus, in nullas partes scindibilis, ex nulla parte mutabilis, implens cælum & terram, præsentem potentia, non indigente natura: sic iram quam admittitrat omnia quæ creauit, vt etiam ipsa proprios exercere & agere motus sinat.

De Varijs erroribus mundana philosophia, qua & Theologia dicitur.

C A P. XXIII.

Isidorus vbi supra. Philosophi Græci, amatores sapientia dicuntur. Est enim philosophus, qui diuinarum humanarumque rerum scientiam habet, & omnem bene viuendi tramitem tenet. Theologi autem idem sunt qui & philosophi, dictique & Theologi, quia in scriptis suis de Deo dixerunt: quorum varia constat opinio, quid Deus esset, dum quærerent. Quidam enim corporeo sensu, hunc mundum visibilem, ex quatuor elementis, Deum esse dixerunt, vt Dionysius Stoicus. Alij spiritualiter intellexerunt, mentem esse Deum, vt Thales Milesius. Quidam animam in omnibus commanentem & lucidam, vt Pythagoras. Quidam Deum sine tempore incommutabilem, vt Plato. Quidam mentem solutam, vt Cicero. Quidam, & spiritum & mentem, vt Varro. Inuentum enim solummodo Deum, non vt inueniunt expofuerunt, quia euauerunt in cogitationibus suis; dicentes enim se esse sapientes. stulti facti sunt. Platonici quidem Deum creatorem, & arbitrum, & iudicem asserunt. Epicurei, otiosum & inexercitatum. De mundo autem platonici affirmant incorporalem: Stoici corporalem; Epicurus ex atomis; Pythagoras ex numeris; Heraclius ex igne. Vnde & Varro ignem, mundi animum dicit, perinde quod in mundo ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis: quod vanissimè; qui cum est inquit in nobis, ipsi sumus; cum exit, emorimur. Ergo & ignis cum de mundo per fulgura proficiscitur, mundus emoritur. Hi philosophorum errores etiam apud Ecclesiam induxerunt hæreses.

Aug. de Civ. Dei lib. 8. In Græca lingua duo philosophorum genera traduntur, Italicum & Ionicum. Italicum ergo auctore habuit Pythagoram Samium, à quo etiam fuit ipsum philosophia nomen exortum. Ionici vero generis princeps fuit Thales Milesius, qui rerum naturam scrutatus. In hoc admirabilis extitit, quod numeris comprehensis, defectus solis & lunæ etiam prædicere potuit. Aquam tamen putauit rerum esse principium, & hinc omnia elementa, ipsumque mundum, & quæ in eo gignantur existere. Nihil autem huic operi, quod mundo considerato tam mirabile aspicimus, ex diuina mente præposuit.

Huic successit Anaximander eius auditor, mutauitque de rerum natura opinionem; non enim ex vna re vt Thales, sed & suis proprijs principijs quæque res nasci putauit; qui rerum principia singularum credidit esse infinita, & innumerabiles mundos gignere; & quæcumque in eis oriuntur, eoque mundos, modo dissolui, modo iterum gigni existimauit; quanta quisque ætate sua manere potuit; nec ipse aliquid diuinæ menti in his operibus tribuens. Huius discipulus Anaximenes rerum causas infinito aeri dedit, & Deos ex ipso aere ortos credidit.

SPEC. DOCTRINALE.

A Anaxagoras vero eius auditor, harum rerum omnium quas videmus effectorem, diuinum animum sensit; & dixit ex infinita materia quæ constaret similibus inter se particulis rerum omnium, quibus suis & proprijs singula fierent, sed animo faciente diuino. Diogenes autem Anaximenes alter auditor, aerem quidem dixit rerum esse materiam, de qua omnia fierent, sed eum esse compositum diuinæ rationis, sine qua nihil ex eo fieri posset. Anaxagoræ successit eius auditor Archelaus; etiam ipse de particulis similibus inter se, quibus singula quæque fierent, ita putauit constare omnia, vt inesse etiam mentem diceret, quæ corpora æterna, idest illas particulas coniungendo & dissipando, ageret omnia.

B Huius discipulus fuit Socrates, magister Platonis, qui primus vniuersam philosophiam ad corrigendos mores, componendosque flexisse memoratur. Cum ante illum omnes magis phisicis, idest naturalibus rebus perferendis operam maximam impenderint. Sic autem diuersas inter se Socratici de isto fine sententias habuerunt, vt quidam summum bonum dicerent esse voluptatem, sicut Aristippus: Quidam virtutem, sicut Anaxagoras; sic alij atque alij, aliud atque aliud opinati sunt.

Quod ex philosophis Platonici propius accesserunt veritati.

C A P. XXV.

CVM studium sapientia in actione & contemplatione versetur. Vnde vna pars eius actiua, altera contemplatiua dici potest; quarum altera ad agendam vitam pertinet, scilicet actiua: Contemplatiua autem ad conspiciendas naturæ causas, & sincerissimam virtutem Socrates in actiua excelluisse memoratur. Pythagoras vero magis contemplatiua, quibus potuit intelligentia viribus instituisse. Proinde Plato vtraque iungendo, philosophiam perfecisse laudatur; quam in tres partes distribuit, vnam naturalem, quæ cõtemplationi deputata est; aliam moralem, quæ maximè in actione versatur; tertiam rationalem, qua verum determinatur à falso. Quæ licet vtrisque, id est actioni & cõtemplationi sit necessaria, maximè tamen contemplatio perfectionem sibi vendicat veritatis. Fortassis autem qui Platonem acutius & veracius intellexisse laudantur, aliquid tale de Deo senserunt, vt in illo inueniatur, & causa subsistendi, & ratio intelligendi & ordo viuendi. Quorum trium vnum ad naturalem, alterum ad rationalem, tertium ad moralem pertinere intelligitur. Si enim homo ita creatus est, vt per id quod in eo præcellit, attingat ad illud quod cuncta præcellit, vnum verum optimum Deum, sine quo nulla natura subsistit, nulla doctrina instruit, nullus vsus expedit, ipse quærat, vbi nobis secreta sunt omnia; ipse cernatur, vbi nobis certa sunt omnia; ipse diligatur, vbi nobis recta sunt omnia.

Si ergo Plato Dei huius imitatore, cognitorem, amatorem dixit esse sapientem, cuius participatione sit beatus, quid opus est excutere ceteros? Nulli nobis quàm isti propius accesserunt. Cedat eis igitur, non solum Theologia illa fabulosa Deorum, carminibus oblectans animos impiorum, nec solum etiam illa ciuilibus vbi impuri demones terrestribus gaudijs deditos populos, eorum nomine seducentes, humanos errores tanquam suos diuinos bonos habere voluerunt, ad spectandos suorum criminum ludos, cultores suos tanquam ad cultum suum studijs immundissimis excitantes, & sibi delectabiliores ludos de ipsis spectatoribus exhibentes. Sed alij quoque philosophi qui corporalia natura principia corpore deditis mētibus opinati sunt, cedant his tantis, & tanti Dei cognitotibus viris. Quantum enim ad illam philosophia partem, quam phisicam, idest naturalem nuncupant, illi id solum cogitare potuerunt, quod cum eis corda eorum obstricta, carnis sensibus fabulata sunt.

V u u 2

Qualiter

Quid philosophus & vnde dicitur.

Variæ sententia philosophorum de Deo.

Varro putat animam esse ignem.

Duo philosophorum genera.

Diuersa philosophorum placita de rerum principijs.

Philosophorum placita de summo bono.

Plato iurgè, do philosophiam actiuam & contemplatiua, illam maximè perfecit.

Philosophia Platonica est præferenda ceteris.

Qualiter Abraham, & praedicti philosophi peruen-
erunt ad cognitionem unius Dei.

C A P. XXVI.

Angelus in-
struxit A-
braham de
ijs quae ad
cultum veri
Dei specta-
bant.

Clemens lib. 1. Itaque quondam post diluuium
caeteris omnibus errantibus, Abraham cum arte
esset astrologus, ex ratione & ordine stellarum potuit
cognoscere conditorem eius, cuius prouidentia intel-
lexit cuncta moderari, vnde & Angelus ei per visum
apparens, plenius eum de his quae sentire cepit, do-
cuit.

August. de Ciuit. Dei vbi supra. Isti quoque sum-
mi philosophi, quos merito fama & gloria caeteris pra-
latis videmus, considerauerunt nullum corpus esse
Deum. Et ideo cuncta corpora transcenderunt, quaer-
entes Deum: videruntque quicquid mutabile est,
non esse summum Deum, & ideo animam omnesque
mutabiles spiritus transcenderunt, quaerentes sum-
mum. Deinde viderunt omnem speciem in re qua-
cumque mutabili, qua est quicquid illud est, quo-
modo & qualicumque natura est, non esse posse,
nisi ab illo qui vere est, quia immutabiliter est; ac
per hoc, siue vniuersi mundi corpus, figuras, quali-
tates, ordinatumque motum, & elementa disposita,
a caelo vsque ad terram, & quaecumque corpora in
eis sunt, siue omnia vitam, vel quae nutrit & conti-
net, qualis est in arboribus; vel quae & hoc habet &
sentit, qualis est in pecoribus; vel quae & hoc habet &
intelligit, qualis est in hominibus: vel quae nutritorio
subsidio non indiget, sed tamen continet, sentit, in-
telligit, qualis est in Angelis; nisi ab illo esse non posse,
qui simpliciter est: quia non aliud est illi esse, aliud
viuere, quasi possit esse non viuens, Nec aliud est illi
viuere, aliud intelligere, quasi possit viuere non in-
telligens, Nec aliud est illi intelligere, aliud beatum
esse, quasi possit intelligere non beatum; sed quod est
illi viuere, intelligere, beatum esse, hoc est illi & esse.
Propter hanc incommutabilitatem & simplicitatem,
intellexerunt eum, & omnia illa fecisse, & ipsum a
nullo fieri potuisse. Considerauerunt enim quicquid
est, vel corpus esse, vel vitam, meliusque aliquid esse
vitam, quam corpus; speciemque corporis esse sensi-
bilem, intelligibilem vitam; Proinde intelligibilem spe-
ciem sensibili praetulerunt. Sensibilia dicimus, quae
vsu tactaque corporis sentiri queunt. Intelligibilia,
quae conspectu mentis intelligi. Nulla est enim pul-
chritudo corporis, siue in statu corporis, sicut est fi-
gura, siue in motu, sicut est in cantilena, de qua non
animus iudicat; quod profecto non posset, nisi melior
in illo esset haec species, siue tumore molis, siue stre-
pitu vocis, siue spatio, vel loci vel temporis. Sed ibi
quoque nisi mutabilis esset, non alius alio melius de
specie sensibili iudicaret; melius ingeniosior quam
tardior; melius peritior quam imperitior; melius ex-
ercitior quam minus exercitatus; & idem ipse vnus
cum proficit, melius vtiue postea quam prius. Quod
autem recipit magis vel minus, siue dubitatione mu-
tabile est. Vnde ingeniosi homines, & docti, & in his
exercitati, facile collegerunt non esse in his rebus pri-
mam speciem, vbi mutabilis esse conuincitur. Cum
igitur in eorum conspectu, & corpus & animus, ma-
gis minusque speciosa essent, viderunt esse aliquid vbi
prima & incommutabilis species esset, & ideo nec
comparabilis: atque ibi esse rerum principium rectis-
sime crediderunt, quod factum non esset, & ex quo
cuncta facta essent; ita quod notum est Dei, manife-
stauit eis ipse, cum ab eis inuisibilia eius, per ea quae
facta sunt, intellecta, conspecta sunt.

Auctor. Quae autem philosophi de Deo vera di-
xerunt, requite supra lib. 1.

Quomodo
philosophi
dauenerunt
in cognitio-
nem unius
Dei.

De vera Theologia, quae & Diuina.

C A P. XXVII.

Hugo super hierarchiam. Nunc dicendum est quid
sit Theologia. Altius quidem inspicienti pro-
pter euidenciam dicendorum, philosophia tres conti-
net partes. Primam, scilicet logicam, quae vim & mo-
dum ratiocinationum, verique & falsi firmum iudi-
cium assumpsit. Secundam, id est ethicam, quae mo-
dum viuendi rectum, & disciplinae formam, secundum
virtutum instituta disponit. Tertiam, scilicet theori-
cam, quae sola verum in omni quod est, & quod non
est scrutari elegit. Haec tres sunt partes. Prima
mathematica. Secunda physica. Tertia
theologica. In quibus contemplatio veritatis, quasi
quibusdam contemplationum gradibus ad summum
conscendit: Mathematica speculatur visibiles rerum
inuisibilia formas. Physica scrutatur inuisibiles re-
rum visibilia causas. Sola vero theologia contem-
platur inuisibiles substantias, & eorum inuisibiles na-
turas.

Seneca in lib. epistolarum 6. Quaecumque videmus,
aut tangimus, Plato in illis non numerat quae esse pro-
priae putat; fluunt enim & in assidua diminutione, at-
que adiectione sunt, hoc est quod ait Heraclitus: *In
idem flumen bis descendimus, & non descendimus.* Ma-
ner enim idem fluminis nomen, aqua transmissa est.

Auctor. Et his potest intelligi, quomodo accipie-
bat Plato Deum appellari ens, vel quod est, scilicet
per excellentiam. Vnde dicit August. quod illa verba
Domini ad Moysen *Ego sum qui sum*, Plato vehemen-
ter tenuit, & diligentissime commendauit. Errauit au-
tem valde, cum Deum posuit in existentium diuisione,
cum aliter dicatur esse creator, & aliter creatura.
Non enim vniuocè praedicatur ens de Deo, & de cae-
teris. Quare Deus in eorum quae sunt diuisione, poni
non potest.

De materia diuina Theologia.

C A P. XXVIII.

Richardus in lib. exceptionum 1. Theologia, vt di-
ctum est, tractat de inuisibilia essentia, id est
de Deo, & spiritualibus creaturis, verum inuisibilia
Dei, per ea quae facta sunt intellecta, conspiciuntur.
Opus autem duplex est, scilicet opus conditionis, quo
factum est vt essent quae non erant, & opus restaura-
tionis, quo factum est vt melius essent quae perierant.
Opus conditionis est creatio mundi, cum omnibus
elementis suis. Opus restorationis est incarnatio ver-
bi, cum omnibus sacramentis suis, primum in sex die-
bus factum est, secundum non nisi sex aetatibus perfi-
ci potest. Sex tamen contra sex sunt, vt cognoscatur
idem esse redemptor, qui creator.

Per opus conditionis tria inuisibilia Dei demon-
strantur, scilicet sapientia, potentia, benignitas; po-
tentia creat, sapientia gubernat, benignitas conseruat.
Potentiam manifestat creaturarum immensitas, sa-
pientiam decor, bonitatem utilitas. Immensitas crea-
turarum in multitudine & magnitudine; multitudine
in similibus, in diuersis, in permixtis: Magnitudo est
in mole, & spatio: moles est in massa & pondere: spa-
tium est in longo & lato, profundo & alto; Decor
creaturarum est in situ & motu, in specie & qualitate:
Situs est in compositione & ordine: Ordo est in loco,
& tempore, & proprietate. *Motus* est quadripartitus,
scilicet localis, naturalis, animalis, rationalis. *Localis*
est ante, & retro, dextrosus & sinistrosus, sursum &
deorsum, & circum. *Naturalis* est cum incremento &
decremento. *Animalis* est in sensibus & appetitibus.
Rationalis est in factis & consilijs. *Species* est forma vi-
sibilis, quae oculo discernitur, sicut colores, & figurae
corporum. *Qualitas* est proprietates interior, quae certis

sentibus

Tres sunt
partes philo-
sophiae.

Philosophia
speculatiua
tres sunt par-
tes.

Deus est ens
per excellen-
tiam & non
vniuocè cum
creaturis.

Opus Dei
duplex scilicet
conditionis
& restaura-
tionis.

Per opus con-
ditionis tria
inuisibilia
Dei demon-
strantur.

Motus qua-
druplex.

sensibus percipitur, ut melos in sono, auditu aurium, dulcor in sapore, gustu faucium; fragrantia in odore, olfactu narium; lenitas in corpore, tactu manuum. Utilitas creaturarum constat in grato & apto, comodo & necessario: Gratum est quod placet, aptum quod conuenit, commodum quod prodest, necessarium sine quo quid esse non potest. Opus conditionis factum est, ut statim homini subesset: Opus restorationis, ut lapsum erigeret.

De distantia eius à Theologia mundana.

C A P. XXIX.

Duo sunt simulacra quibus Deus cognoscitur scilicet natura & gratia, sed hoc secundum est omnino necessarium ad monstrandum & illuminandum.

Hergo ubi supra. Itaque duo simulacra proposita erant homini, in quibus inuisibilia videre potuisset, vnum naturæ, & alterum gratiæ. Simulacrum naturæ erat species huius mundi; simulacrum gratiæ humanitas verbi. Et in utroque Deus monstrabatur, sed in utroque non intelligebatur; quia natura quidem specie sua artificem demonstrauit, sed contemplantis oculos illuminare non potuit: Humanitas autem verbi, & medicina fuit, ut cæci lumen recipient, & doctrina pariter, ut videntes agnoscerent veritatem. Lutum fecit ex sputo, & linit oculos cæci, & lauit, & vidit: & deinde videnti & cognoscenti ait: *Ego sum. & qui loquitur tecum ipse est filius Dei*: Prius ergo illuminauit, postea demonstrauit: Natura enim demonstrare potuit, sed illuminare non potuit. Per simulacra igitur naturæ creator tantum significabatur. In simulacris vero gratiæ Deus præsens ostendebatur: quia in his ita operatus est, ut intelligeretur esse. In istis vero ut agnosceretur præsens esse.

Hæc est distantia theologiæ huius mundi, à diuina theologia. Impossibile enim est inuisibilia, nisi per visibilia demonstrari: & omnis theologia necesse habet visibilibus demonstrationibus vti, in inuisibilem declarationem: Sed mundana ut diximus theologia, opera conditionis assumpsit, & opera huius mundi speciem concreta, ut demonstrationem suam faceret in illis: theologia vero diuina opera restorationis elegit, secundum humanitatem Iesu, & sacramentorum eius quæ ab initio sunt: Naturalibus quoque pro modulo subiunctis, ut in illis eruditionem conformaret. Maior autem ut diximus declaratio in sacramentis gratiæ, & carne verbi, & mystica operatione ipsius ostenditur, quàm naturali rerum specie prædicetur, & ideo mundana theologia parum euidenti demonstratione vtens, non valuit incomprehensibilem veritatem sine contagione erroris educere, quam diuina noscitur theologia, simplici & pura assertionem prædicare.

De causa, & modo quibus edita est scriptura diuina.

C A P. XXX.

August. de Ciuit. Dei lib. 11. Magnum quidem est, & admodum rarum, paucisque concessum, vniuersam creaturam corpoream & incorpoream, consideratam compertamque; mutabilem, intentione mentis excedere, atque ad incommutabilem Dei substantiam peruenire, & illic discere ex ipso, quod cunctam creaturam, quæ non est quod ipse, non fecit nisi ipse. Sic enim Deus cum homine, non per aliam creaturam loquitur corpoream, nec per corporis imaginem, sed ipsa veritate, si quis sit idoneus ad audiendum mente non corpore: ad illud enim hominis ita loquitur, quod in homine cæteris quibus constat est melius, & quo ipse Deus solus est melior. Dum enim homo rectissime intelligatur, vel si hoc non potest, saltem credatur factus ad imaginem Dei, profecto ea tui parte propinquior est superiori Deo, qua superat inferiores suas, quas etiam cum pecoribus communes habet.

SPEC. DOCTRINALE.

A Sed quia ipsa mens, cui ratio & intelligentia naturaliter inest, vitijs quibusdam veteribus & tenebrosis opprimitur, inualida est, non solum ad inherendum fruendo, verumetiam ad perferendum incommutabile lumen, donec de die in diem renouata atque serenata, fiat tantæ felicitatis capax: fide enim primum fuerat imbuenda, atque purganda. In qua ut fidentius ambularet ad veritatem, ipsa veritas Deus Dei filius homine assumpto, non Deo consumpto, eandem constituit atque fundauit fidem, ut ad Deum iter esset homini per hominem Deum. Hic prius per prophetas, deinde per seipsum, postea per Apostolos, quantum satis esse iudicauit locutus, & scripturam condidit, quæ canonica nominatur, eminentissimæ auctoritatis, cui fidem habens de his rebus quas ignorare non expedit, nec per nos ipsos nosse idonei sumus. Sicut enim de visibilibus quæ non vidimus, eis credimus qui viderunt; ita de inuisibilibus, quæ animo & mente sentiuntur, sed à nostro sensu interiore remota sunt, his nos oportet credere, qui hoc in illo lumine incorporeo disposita didicerunt, vel manentia contulerunt.

Visibile omnium maximus mundus est: Inuisibile omnium maximus Deus est; sed mundum esse conspicimus, Deum esse credimus. Quod autem Deus fecit mundum, nulli potius credimus quam ipsi Deo, ubi eum audiimus, nusquam interim melius quam in scripturis sanctis, ut dixit propheta eius. *In principio Deus creauit cælum & terram*. Nunquid ibi fuit iste propheta quando fecit cælum & terram? non, sed ibi fuit sapientia Dei, per quam facta sunt omnia, quæ in animas etiam sanctas se transfert. Amicos Dei & prophetas constituit, eisque opera sua sine strepitu enarrat intus. Loquuntur eis quoque Angeli sancti, qui semper vident faciem patris, voluntatemque eius quibus oportet annunciant. Ex his vnus erat ille propheta, qui dixit & scripsit. *In principio Deus fecit cælum, & terram*; qui tam idoneus testis est, per quem Deo credendum sit, ut eodem spiritu quo hæc sibi reuelata cognouit, etiam ipsam fidem nostram futuram tanto ante prædixerit.

De excellentia diuina scriptura respectu secularis scientia.

C A P. XXXI.

Richardus ubi supra. Philosophorum scripturæ, quasi luteus paries dealbatus, nitore eloquij foris pollent. Quæ si quando veritatis prætendunt speciem, falsa dimiscendo, quasi quodam colore superducto, lutum erroris operiunt. E contra diuina eloquia aptissime fauo compatantur, quæ & propter simplicitatem sermonis arida apparent, & intus dulcedine plena sunt.

Richardus ubi supra. In hoc autem valde excellentior est diuina scriptura scientia seculari, quod in ea non solum voces, sed & res significatiuæ sunt. Sicut igitur in eo sensu qui est inter voces & res, necessaria est cognitio vocum, sic in eo sensu qui inter res & facta vel facienda mystica versatur, necessaria est cognitio rerum. Cognitio vocum in duobus consistit. In pronunciatione, ad quam solam pertinet grammatica; & significatione, ad quam solam dialectica; ad pronunciationem simul & significationem pertinet rhetorica. Cognitio rerum consistit in forma & natura. Forma est in exteriori dispositione, natura in interiori qualitate. Omnis autem dispositio, vel in numero est, ad quam pertinet arithmetica; vel in proportione, ad quam musica; vel in situ, ad quam geometria; vel in motu, ad quam astronomia. Ad interiorem vero qualitatem spectat physica. Omnes igitur artes subserviunt diuinæ sapientiæ, & inferior scientia recte ordinata ad superiorem conducit. Sub eo igitur sensu qui inter voces & res versatur, continetur historia, &

Necessitas
fidei.

Deus nobis
loquitur per
prophetas.

Discrimen
inter theologia
diuinam
& naturalem.

Difficile est
hominem
in Deum
eleuare.

Philosophia
mundana
assimilatur
parieti deal-
bato, diuina
vero fauo
mellis.

In quo consi-
stet cognitio
vocum &
rerum.

Omnes scien-
tiæ subser-
uiunt theolo-
gia.

ei subserviunt tres scientiæ, scilicet grammatica, dialectica, rhetorica. Et sub eo sensu qui inter res & facta mystica versatur, continetur allegoria. Et sub illo qui est inter res & facienda mystica, continetur tropologia. Et his duabus subserviunt arithmetica, musica, geometria, astronomia, & physica.

De sacrorum eminentia librorum.

C A P. XXXII.

August. in 11. disputatione contra Faustum. Sunt quidam libri, qui non præcipiendi auctoritate, sed proficientis exercitatione conscribuntur à nobis. Inter hos sunt de quibus dicit Apostolus. Et si quid aliud sapiti, id quoque vobis revelavit Deus: quod genus literarum non cum credendi necessitate, sed cum iudicandi libertate legendum est. Cui tamen ne intercluderetur locus, & adimeretur posteris ad quæstiones difficillimas tractandas, atque venerandas, linguæ & stili saluberrimus labor, distincta est à posteriorum libris excellentia canonica auctoritatis veteris testamenti & novi. Apostolorum summa temporibus per successiones episcoporum, & propagationes Ecclesiarum, tanquam in sede quadam sublimiter constituta est, cui serviat omnis fidelis, & pius intellectus. Ibi si quid velut absurdum moverit, dicere non licet.

Canonica scriptura est excellentis auctoritatis a deo ut de illa non licet dubitare, secus de a his scriptis sanctorum.

Author huius libri veritatem non tenuit, sed aut codex mendosus est, aut interpret erravit, aut tu non intelligis. In opusculis autem posteriorum, licet eadem invenitur veritas, longe tamen est impar auctoritas; unde nisi vel certa ratione, vel ex illa canonica auctoritate demonstraretur, quod ibi disputatum est, vel narratum; si quis credere noluerit, non reprehenditur. In ista vero canonica eminentia sacrarum literarum, etiam si vnus propheta, vel Apostolus, vel Evangelista aliquid in libris suis posuisset, quod ipsa canonis confirmatione declaratur, non licet dubitare quin verum sit; alioquin nulla erit pagina, qua humanæ imperitiæ regatur infirmitas, si librorum saluberrima auctoritas aut contempta penitus aboletur, aut interminata confunditur.

De numero, & nominibus eorum.

C A P. XXXIII.

Triples ordo veteris testamenti.

Isidorus in lib. etym. 6. Hebræi vetus testamentum, in vigintiduo libris, accipiunt, dividentes eos in tres ordines, legis scilicet, Prophetarum, & Agiographorum. Primus ordo legis in quinque libris accipitur, quorum primus est Beresith, quod est Genesis; secundus Velle Semoth, quod est Exodus; tertius Vaicra, id est Leuiticus, quartus Vaiedabber, quod est Numeri; quintus Elleaddebarim, quod est Deuteronomium. Hos libros Hebræi Thorath, Latini legem appellant.

Volumina veteris testamenti secundum Hebræos sunt 22, iuxta numerum literarum suarum.

Secundus ordo est prophetarum, in quo continentur octo libri. Quorum primus Iosue Bennun, qui & Latine Iesu naue dicitur. Secundus Sophotim, quod est Iudicum: Tertius Samuel, qui est Regum primus: Quartus Malachim, qui est Regum secundus: Quintus Esaias: Sextus Hieremias: Septimus Ezechiel: Octavus Tarista, id est xij prophetarum. Qui libri, quia sibi pro brevitate adiuncti sunt, pro vno accipiuntur.

Tertius ordo est Agiographorum, id est sancta scribentium, in quo sunt novem libri. Primus Iob: Secundus Psalterium: qui in quinque incisionibus dividitur: Tertius est Misse, quod est proverbia Salomonis: Quartus Coheleth, quod est Ecclesiastes: Quintus Sirhasitum, id est Cantica Canticorum: Sextus Daniel: Septimus Dibre haiamini, id est Verba dierum, hoc est Paralipomenon, qui & Chronicon: Octavus

A Esdras, qui in duos libros dividitur apud Græcos & Latinos: Nonus Hester, qui simul omnes, quinque, 8. & 9. sunt vigintiduo, sicut superius sunt comprehenssi. Quidam autem Ruth & Rinoth, id est Lamentationem Hieremiæ Agiographis adijciunt, & vigintiquatuor volumina testamenti veteris faciunt; iuxta vigintiquatuor seniores, qui ante conspectum Domini assistunt.

Libri canonici qui non sunt in canone Hebraico.

Quartus ordo est apud nos veteris testamenti, eorum librorum qui in canone Hebraico non sunt. Quorum primus Sapientiæ liber est: Secundus Ecclesiasticus: Tertius Tobias: Quartus Iudith: Quintus & sextus Machabæorum: Quos licet Iudæi inter apocripha separent, Ecclesia tamen Christi inter divinos libros, & honorat, & prædicat.

B In nouo autem testamento duo sunt ordines. Primus Evangelicus, in quo sunt Mattheus, Marcus, Lucas, Ioannes: Secundus Apostolicus, in quo sunt Paulus in quatuordecim epistolis: Petrus in duabus: Ioannes in tribus: Iacobus & Iudas in singulis; actus Apostolorum, & Apoc. Ioannis.

Duplex ordo novi testam.

Summa autem vtriusque testamenti trifariè distinguitur, id est in historia, in moribus, in allegoria. Rursus ista tria multifariè diuiduntur, id est quid à Deo, quid ab Angelis vel ab hominibus gestum dictumque sit; quid à prophetis pronunciatum de Christo, & corpore eius; quid de diabolo & membris eius; quid de veteri & nouo populo; quid de præsentis seculo, & futuro regno atque iudicio.

Divisio vtriusque testamenti.

De Auctoribus librorum Heptatici, & Regum.

C A P. XXXIII.

P Primus itaque Moyses diuinæ historiæ cosmographiam in quinque voluminibus edidit, quod Pentateuchum à quinque voluminibus dicitur. Pentateuchus enim Græce quinque, seucho: volumen. Genesis liber dicitur, eo quod mundi generatio in eo continetur. Exodus vero, eo quod exitum populi de Aegypto digere. Leuiticus vero, quod leuitarum ministeria, & diuersitatem victimarum exequitur. Numeri vero, eo quod in eo tribus egressæ de Aegypto numerantur, & 42. per eremum mansiones Deuteronomium Græcè, Latine secunda lex, id est repetitio, & Evangelicæ legis præfiguratio; quæ sic ea habet quæ priora sunt, vt tamen noua sint omnia quæ in eo replicantur.

Moses auctor fuit Pentateuchi.

Iosue liber ab eo nomen accepit, cuius historiam continet. Scriptorem vero eius eundem Iosue Hebræi asserunt, in cuius textu post Iordanis transitum regna hostium subuertuntur, terra populo diuiditur, & per singulas vrbes, viculos, montes, atque confinia, Ecclesiæ celestisque Hierusalem spiritualia regna præfigurantur. Iudicum vero nominatur à principibus populi, qui præfuerunt in Israel post Moysen & Iosue, antequam Dauid & ceteri reges existerent, hunc librum & Ruth edidisse creditur Samuel.

Iosue libri sui nominis auctor existit.

E Liber Samuel, eiusdem Samuelis natiuitatem, & sacerdotium, & gesta describit, idcirco & ab eo nomen accepit; & quamuis hic liber Saul & Dauid historiam contineat, vtriusque tamen ad Samuel referuntur, quia ipse vnxit Saul in regnum, ipse Dauid in regem futurum. Cuius libri primam partem conscripsit ipse Samuel; sequentia vero eius vsque ad calcem, scripsit ipse Dauid.

Duos primos libros Regum inchoauit Samuel, perfecit Dauid.

Malachim liber proinde appellatur, eo quod Reges Iudæ, & Israeliticæ gentis, gesta que eorum per ordinem digerat temporum. Malachim enim Hebraicè, Latine Regum interpretatur. Hunc librum Hieremias primus in vno volumine coegit, nam antea sparsus erat per singulorum Regum historias. Paralipomenon Græcè dicitur, quod nos prætermissorum, vel reliquorum dicere possumus; quia ea quæ in lege, vel Regum libris omissa, vel non plene relata sunt, in isto summatim ac breuiter explicantur.

Posteriores in vnum volumen coegit Hieremias.

De libro Iob, & Psalterio, & operibus Salomonis.

C A P. XXXV.

Librum Iob ab ipso scriptum putatur

Media pars Iob apud Hebraeos heroico metro discitur, psalmsi vero diuerso metro.

Auctores Psalmsorum.

Salomon tria edidit volumina & quidem carmina hexametro & pentametro.

Librum Iob, quidam Moysen scripsisse arbitratur, alij vnum ex prophetis. Nonnulli vero eundem Iob, post plagam suae passionis, scriptorem fuisse existimant, vt qui certamina spiritualis pugnae sustinuit, ipse narraret quas victorias expediuit. Principia autem & fines libri Iob apud Hebraeos, prosaica oratione contexta sunt, media autem ipsius, ab eo loco quo ait: *Pereas dies in qua natus sum, vsque ad illum locum: Idcirco me reprehendo, & ago poenitentiam;* omnia heroico metro discuntur.

Psalmorum liber Graece Psalterium, Hebraice Nabla, Latine organum dicitur: vocatus autem psalmorum liber, quod vno propheta canente ad psalterium, chorus consonando responderet. Titulus autem in psalmis Hebraicus est Thehilim, quod interpretatur, volumen Hymnorum. Auctores autem psalmorum sunt qui ponuntur in titulis, Moyses scilicet, & Dauid, & Salomon, Asaph, Ethan, Idithim; & filij Chore, Eman Israelitae, & reliquorum, quos Esdras vno volumine comprehendit. Omnes autem Psalmos apud Hebraeos, metrico constat carmine esse compositos. Nam in more Romani Iacchi, & Graeci Pyndari, nunc alij iambo currunt, nunc elegiaco personant, nunc Sapphico nitent trimetro, vel tetrametro pede incedentes.

Salomon iuxta numerum vocabulorum suorum, tria volumina edidit, quorum primus est Misse, quem Graeci Parabolas, Latini vero Prouerbiorum nominant, eo quod in ipso sub comparatiua similitudine, figuras verborum, & imagines veritatis ostenderet: Ipsam autem veritatem ad intelligendam legentibus referuauit. Secundum librum Coheleth vocauit, qui Graece Ecclesiastes dicitur, Latine concionator, eo quod sermo eius non specialiter ad vnum, sicut in prouerbis, sed ad omnes generaliter dirigatur; docens omnia quae in mundo cernimus, caduca esse, & breuia, & ob hoc minime appetenda. Tertium librum Sirhassirim praenotauit, quae in Latinam linguam vertitur Cantica Canticorum, vbi per epithalamium carmen, coniunctionem Christi & Ecclesiae mystice canit. Dicitur est autem Canticum Canticorum, eo quod omnibus canticis praefertur quae in scripturis sanctis habentur: sicut quaedam in lege dicuntur sancta, quibus maiora sunt Sancta sanctorum. Horum autem trium librorum carmina hexametris, & pentametris versibus, apud suos composita perhibentur, vt Iosephus Hieronymusque scribunt.

De libris prophetarum, ac ceteris veteris testamenti.

C A P. XXXVI.

Esaias edidit librum suum, vti etiam Hieremias.

Ezechiel & Daniel a viris quibusdam sapientibus scripti perhibentur.

Esaias Euangelista potius quam propheta, librum suum edidit, cuius per omnem textum eloquentiae prosa incedit. Canticum vero hexametro, & pentametro versu discuntur. Hieremias similiter edidit librum suum, cum Threnis eius, quos nos lamenta vocamus, eo quod in tristioribus, funebribusque adhibeantur: in quibus quadruplex diuerso modo composuit alphabetum: Quorum duo prima Sapphico metro sunt scripta, quia tres versiculos qui sibi nexi sunt, & ab vna tantum litera incipiunt, heroicum comma concludit. Tertium alphabetum trimetro scriptum est, & a ternis literis versus terni incipiunt. Quartum simile primo & secundo habetur.

Ezechiel & Daniel a viris quibusdam sapientibus scripti esse perhibentur. Quorum Ezechiel principia & fines multis habet obscuritatibus inuoluta. Daniel vero claro sermone regna orbis pronunciat, & tempus aduentus Christi manifestissima praedicatione annunciat. Hi sunt quatuor prophetae, qui maiores vocan-

tur, quia proluxa volumina collegerunt.

Libri duodecim prophetarum, authorum suorum nominibus praenotatur. Qui propterea dicuntur minores, quia sermones eorum breues sunt; vnde & connexi sibi metipsum in vno volumine adinuicem continentur. Quorum nomina sunt Osee, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas, Naum, Abacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias, & Malachias. Esdrae liber auctoritate titulo praenotatur, in cuius textu eiusdem Esdrae Neemiaeque sermones pariter continentur: Hester librum Esdrae creditur conscripsisse. In quo eadem regina sub figura Ecclesiae Dei, populum a seruitute & morte eripuisse scribitur, atque interfecto Aman, qui interpretatur iniquitas, diei celebritas in posteris mittitur.

Libri sapientiae apud Hebraeos nusquam est, quem Iudaei Philonis esse affirmant, qui proinde sapientiae nominatur, quia in eo Christi aduentus, qui est sapientia patris, & passio eius euidenter exprimitur. Librum autem Ecclesiasticum certissime Iesus filius Syrach Hierosolimita, nepos Iesu sacerdotis magni composuit, cuius meminit & Zacharias; qui liber apud Latinos propter eloquij similitudinem Salomonis titulo praenotatur. Dicitur est autem Ecclesiasticus eo quod de totius Ecclesiae disciplina religiosae conuersationis, magna cura & ratione sit editus, hic apud Hebraeos reperitur, sed inter apocryphos habetur. Iudith vero & Tobias, siue Machabaeorum libri, quibus auctoribus scripti sint minime constat, habent autem vocabula ex eorum nominibus, quorum gesta scribuntur.

De Auctoribus quatuor Euangeliorum, & Apocalypsis.

C A P. XXXVII.

Hieronymus in lib. de viris illustribus. Matthaeus, qui & Leui, ex Publicano Apostolus, primus in Iudaea propter eos qui ex circuncisione crediderant, Euangelium Christi Hebraeis literis, verbisque composuit. In quo aduertendum, quod vbiicumque, siue ex persona sua, siue ex Domini Saluatoris, veteris scripturae testimonijs vritur, non sequitur septuaginta translatorum auctoritatem, sed Hebraicam; e quibus illa duo sunt: *Ex Aegypto vocauit filium meum, & quoniam Nazareus vocabitur.*

Marcus discipulus & interpretas Petri, iuxta quod Petrus referentem audierat, rogatus Romae a fratribus, breue scripsit Euangelium. Quod cum Petrus audisset, probauit, & Ecclesiae legendum sua auctoritate tradidit. Meminit huius Marci, & Petrus in prima epistola; *Salutat inquit vos Marcus filius meus.* Assumpto itaque Euangelio quod ipse confecerat, perrexit ad Aegyptum, & primus Alexandriae Christum annuncians constituit Ecclesiam, tantae doctrinae & vitae continetia, vt omnes sectatores Christi ad exemplum sui cogeret.

Lucas medicus Antiochensis, vt eius scripta indicant, Graeci sermonis non ignarus fuit, sectator Pauli Apostoli, & omnis eius peregrinationis comes: scripsit Euangelium, de quo idem Apostolus: *Misimus inquit cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio per omnes Ecclesias.* Aliud quoque edidit volumen egregium, quod titulo Apostolicarum actionum praenotatur.

Ioannes Apostolus, nouissimus omnium scripsit Euangelium, rogatus ab Asiae Episcopis aduersus Cerinthum, & alios quoque hereticos, & maxime tunc Ebionitarum dogma consurgens, qui asserunt Christum ante Mariam non fuisse: vnde & compulsus est diuinam eius naturam edicere. Sed & aliam causam huius scripturae ferunt, quod cum legisset Matthaei, Marci & Lucae volumina, probauerit quidem textum historiae, & vera eos dixisse firmauerit, sed vnus tantum anni in quo & passus est post carcerem Ioannis historiam texuisse, praetermissa itaque anno

Minores Prophetae suos libros composuerunt, vti etiam Esdras librum Esdrae & Hester.

De auctore libri Sapientiae non constat sicut nec Iudith Tobias & Machabaeorum: Ecclesiasticus tamen auctor fuit Iesus filius Syrach.

Auctores 4. Euangeliorum. Matthaeus.

Marcus.

Lucas.

Ioannes.

Cur 4. fuerint Evangelij scriptores, & cur interdum verbis non concordant.

cuius acta à tribus composita fuerunt, superioris temporis, antequam Ioannes clauderetur in carcere, gesta narrauit. In Pathmos quoque insulam relegatus, Apocalypsim scripsit.

Ioannes Chrysostomus super Mattheum, homelia prima. Quæri potest cur quatuor fuerunt Euangeliorum scriptores, cum vnus sufficeret cuncta memorare. Sufficeret quidem, sed cum quatuor sint, qui hoc conscribant; nec eisdem temporibus, nec eisdem locis, & tamen quasi ex vno ore omnia pronunciant, fit hoc sine dubio veritatis pergrande documentum, verum econtrario inquis res accidit: In multis enim inter se dissonant, at hoc ipsum est maximum veritatis testimonium: Si enim ex toto vsque ad singula verba concinnarent, inimici veritatis eos crederent ad decipiendum homines, communi consilio congregatos scripsisse.

De Epistolis Pauli.

C A P. XXXVIII.

Vnde Saulus, & cur Paulus nuncupatus.

Hi Hieronymus ubi supra. Paulus Apostolus, qui antea Saulus, extra numerum 12. Apostolorum, de tribu Benjamin & oppido Iudæe Giscalis fuit; quo à Romanis capto, cum parentibus suis Tharsum Ciliciæ commigravit, à quibus ob studia legis missus Hierosolymam, à Gamaliele viro doctissimo, cuius Lucas meminit, eruditus est. Cum autem interfuisset ne ei martyris Stephani, & acceptis à pontificibus templi epistolis ad persequendos eos qui crediderant Christo, Damascum pergeret, reuelatione compulsus ad fidem, quæ in actibus Apostolorum scribitur, in vas electionis de persecutore translatus est. Cumque primum ad prædicationem eius Sergius Paulus proconsul Cypri credidisset, ab eo quod eum Christi fidei subegerat, fortitus est nomen: & adiuncto sibi Barnaba, multis vrbibus peragratis, reuertensque Hierosolymam, à Petro, Iacobo, & Ioanne, gentium Apostolus ordinatur. Et post passionem Domini vice simo quinto anno, idest secundo Neronis, eo tempore quo Festus procurator Iudæe successit Felici, Romam victus mittitur, & biennium in Lisæ remanens custodia, aduersus Iudæos de aduentu Christi quotidie disputauit.

Paulus prædicauit Evangelium in Occidente.

Scilicet autem in prima defensione, necdum Neronis imperio roborato, nec in tanta erumpente scelera, quanta de eo narrant historiz; Paulum à Nerone dimissum, vt Euangelium Christi in occidentis quoque partibus prædicaret; sicut ipse scribit in secunda ad Thimoth. eo tempore quo passus est, & de vinculis dictat epistolam: In prima mea defensione nemo mihi affuit, &c. Manifestissime per Leonem propter crudelitatem, Neronem significans. Et hic ergo quarto decimo Neronis anno, eodem die quo & Petrus, Romæ pro Christo capite truncatur.

Quot scripsit epistolas Paulus, & cur illa ad Hebræos in stilo à cæteris differat.

Scripsit autem 9. ad 7. Ecclesias epistolas, ad Romanos 1. ad Corinthios 2. ad Galatas 1. ad Ephesios 1. ad Philippenses 1. ad Collossenses 1. ad Thessalonicenses 2. Præterea ad discipulos suos, Timotheo 2. Tito 1. Philemoni 1. Epistola autem quæ fertur ad Hebræos non eius creditur, propter stili sermonisque dissonantiam, sed vel Barnabæ, vel Clementis, vel Luca; vel certe quia Paulus scribebat ad Hebræos, & propter inuidiam sui apud eos nominis, titulum in principio salutarionis amputauerat. Scripserat autem vt Hebræus Hebraicè, idest suo eloquio disertissime, & quæ eloquenter scripta fuerant in Hebræo, eloquentius vertisse dicitur in Græcum, & hanc esse causam quod à cæteris Pauli epistolis discrepare videatur. Legunt quidam & ad Laodiceuses, sed ab omnibus exploditur.

De septem epistolis canonicis.

C A P. XXXIX.

Iacobus qui appellatur frater Domini, cognomento Iustus, vt nonnulli existimant, filius erat fratris Ioseph; vt autem mihi videtur, Mariæ sororis matris Domini, cuius Ioannes in libro suo meminit, filius: post passionem Domini statim ab Apostolis Hierosolymorum episcopus ordinatur. Vnam tantum epistolam scripsit, quæ de septem catholicis est. Hic de vtero matris sanctus fuit; vinum & siceram non bibit, carnem nullam comedit, nec atronsum est, nec vnctus vnguento, nec vsus balneo, &c. Tradit Iosephus tantæ eum sanctitatis fuisse, & celebritatis in plures, vt propter eius necem creditum sit subuersam Hierosolymam. Euangelium quoque, quod appellatur secundum Hebræos, & à me nuper in Græcum sermonem & Latinum translatus est, quo & Origenes saepe vtitur; post resurrectionem Saluatoris sic refert: Dominus autem cum dedisset sindonem seruo sacerdotis, iuit ad Iacobum, & apparuit ei: Iurauerat enim Iacobus non se commesturum panem ab illa hora qua biberat, calicem Domini, donec videret eum resurgentem.

Iacobus filius Mariæ sororis matris Domini scripsit vnâ epistolam.

Simon Petrus, filius Ioannis, prouinciæ Galilæe ex Vico Bethsaida, frater Andreæ Apostoli, princeps Apostolorum, post episcopatum Antiochiensis Ecclesiæ, & prædicationem dispersionis eorum, qui de circumcisione crediderant in Ponto, Galatia, Capadocia, Asia, & Bithinia, secundo Claudij anno, ad expugnandum Simonem magum Romam pergit; ibique 25. annis cathedram sacerdotalem tenuit, vsque ad vltimum annum Neronis, idest quartumdecimum, à quo affixus cruci martyrio coronatus est, capite ad terram verso, & in sublime, pedibus eleuatis, asserens se indignum quod sic crucifigeretur vt Dominus suus. Scripsit duas epistolas, quæ catholice nominantur.

Petrus Romam sedit 25. annis & scripsit duas epistolas.

Ioannes Apostolus, quem Iesus amauit plurimû, filius Zebedæi, & frater Iacobi. Scripsit & vnâ epistolam, cuius exordium est: Quod fuit ab initio, &c. Reliquæ autem duæ Ioannis presbyteri asseruntur, cuius & hodie sepulchrum apud Ephesum ostenditur: at nonnulli putant duas memoratas eiusdem Ioannis Evangelistæ esse. Iudas frater Iacobi, vnâ paruum quæ de 7. catholicis est epistolam reliquit: & quia de libro Enoch, qui apocriphus est, in ea assumit testimonium, à plerisque rejicitur; tamen auctoritatem vetustate iam & vsu meruit, & inter sanctas scripturas computatur.

Ioannis iam recepta sunt epistolæ tres, Iudæ vero vnica.

De reparatione facta bibliotheca, & translato-ribus scriptura.

C A P. XL.

Isidorus ubi supra lib. 6. Bibliotheca à Græco nomen accepit, eo quod ibi reconduntur libri. Nam bibliotheca liber, sbeca repositio interpretatur. Bibliothecam veteris testamenti Esdras Scriba post incensam legem à Chaldæis, dum Iudæi regressi fuissent in Hierusalem diuino afflatus spiritu reparauit; cunctaque legis, & prophetarum volumina, quæ fuerant à gentibus corrupta, correxit. Ptolemæus cognomento Philadelphus, omnis literaturæ sagacissimus, cum studio bibliothecarum Pilsitratum emularetur, non solum gentium scripturas, sed etiam diuinas in bibliothecam suam contulit. Nam 70. millia librorum huius temporibus Alexandriæ sunt inuenta, hic etiam ab Eleazaro pontifice petens scripturas veteris testamenti, in Græcam vocem ex Hebræa lingua per 70. interpretes transferre curauit; quas in Alexandrina bibliotheca habuit. Siquidem singuli in singulis cellulis separati, ita omnia per Spiritum sanctum interpretari sunt, vt nihil in alicuius eorum codice inuentum esset, quod à cæteris vel in verborum ordine discreparet. Fuerunt

Esdras veteris testamenti reparauit.

Translatio 70.

& alij

Septem sunt translatione scripturae in linguam Graecam.

Conuersio Hieronymi Latina est cunctis praefenda.

Origenes scripsit 6. millia librorum, August. vero eum superauit.

Soli libri canonici sunt censendi infallibiles veritatis.

Clemens sedet in Pontificatu post Linum & Cletum.

& alij interpretes, qui ex Hebraea lingua in Graecam sacra eloquia transtulerunt, sicut Aquila, Symmachus, & Theodotion, sicut etiam vulgaris illa interpretatio, cuius author non apparet; & ob hoc, quia sine nomine interpretis, 5. editio nuncupatur. Praeterea sextam, & septimam editionem Origenes miro labore reperit, & cum caeteris editionibus comparauit. Presbyter quoque Hieronymus, trium linguarum peritus, de Hebraeo in Latinum eloquium easdem scripturas conuertit, eloquenterque transfudit; Cuius etiam interpretatio merito caeteris antefertur. Nam est & verborum tenacior, & perspicuitate sententiae clarior, atque (utpote a Christiano) interpretatio vetior.

De sacra scriptura doctoribus & expositoribus.

C A P. XLI.

A Pud nos quoque Pamphilus martyr, cuius vitam Eusebius Caesariensis conscripsit, Pistratu sacrae bibliothecae studio primus adaequare contendit. Hic enim in bibliotheca sua prope 30. voluminum millia habuit. Hieronymus quoque atque Gennadius Ecclesiasticos scriptores toto orbe quaerentes, ordine profecti sunt, eorumque studia in vno voluminis indiculo comprehenderunt. De nostris quoque apud Graecos Origenes, in scripturarum labore, tam Graecos quam Latinos, operum suorum numero superauit. Denique Hieronymus 6. millia librorum eius legisse fatetur. Horum tamen omnium studia, August. ingenio vel scientia sua vicit. Nam tanta scripsit, ut diebus & noctibus, non solum scribere libros eius quisquam, sed nec legere quidem occurrat.

Ex decretis Gratiani di. 9. August. ad Hieronymum epistola 8. Ego quidem solis eis scriptorum qui iam canonici appellantur, didici hunc timorem honoremque referte, ut nullum eorum scribendo errasse audeam credere, vel si aliquid in eis offendero quod videatur contrarium veritati, nihil aliud existimem, quam vel mendosum esse codicem, vel non esse affectum interpretem quod dictum est, vel me minime intellexisse non ambigam. Alios autem ita lego, ut quantalibet sanctitate, quantave doctrina polleant, non ideo verum putem quod ipsi ita senserunt, sed quia mihi per alios auctores, vel canonicas, vel probabiles rationes, quod a vero non abhorreat perluadere potuerunt.

Idem in epistola ad Fortunatum. Neque quorumlibet disputationes, quamuis catholicorum & laudatorum hominum, veluti scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat, salua honorificentia quae illis debetur hominibus, aliquid in eorum scripturis improbare, atque respuere, si forte inuenimus quod aliter senserint quam veritas habet, diuino adiutorio vel ab alijs intellecta, vel a nobis.

Author. Ut scilicet Maximi Orosij, Prosperi, Leonis Papae, Fulgentij, Boetij, Cassiodori, Gregorij Magni, Isidori, Bedae, Alcuini, Rabbanj, Strabi, Lanfranci, Anselmi, Bernardi Clareuallensis, Hugonis, & Richardi sancti Victoris.

De Clemente Papa, & Ignatio, & Dionysio.

C A P. XLII.

Clemens post Petrum & Linum & Cletum sedit quartus Romae Episcopus Anno Domini 94. Hic scripsit epistolas decretales. Est etiam itinerarium Petri in libris eius, quod ei ascribitur, sed apocriphum est. Hic ex precepto Petri pontificatum suscepit, sed ideo Linus & Cletus ante eum scribuntur, quia ab ipso principe Apostolorum ad ministerium sacerdotale exhibendum ordinati sunt, vnde

A creduntur non fuisse summi pontifices. Hic etiam 7. regiones diuisit notarijs Ecclesiae qui gesta martyrum perquirerent. Sedit annis 9. Hic pro fide Christi, iussu Traiani subiit exilium. Tandem ligata ad collum anchora, in mare praecipitatur.

Ignatius post Petrum & Enodium tertius Antiochia sedit Episcopus, scripsit epistolas 12. Hic damnatus ad bestias ait: *Frustrum Christi sum, denibus bestiarum molar, ut panis mundus inueniar.*

B Dionysius Areopagita claruit sub Imperatore Marco Antonio 2. Anno ab Incarnatione Domini 71. Hic cum esset in Ariopago magister, ad exhortationem Pauli conuersus ad fidem Christi, postmodum ab eodem Episcopus Corinth. ordinatus est secundum quosdam; sed secundum alios, Episcopus fuit Atheniensium, & hoc videtur esse verius. Nam alius fuit Dionysius Corinthiorum Episcopus, sicut patet in Ecclesiasticis historijs, de quo etiam loquitur Hieronymus in lib. de viris illustribus. Scripsit autem ille prior ad Timotheum coepiscopum suum, idest Ephesiorum Episcopum, de Hierarchia caelesti, idest Angelica librum vnum, de Ecclesiastica Hierarchia lib. 1. de diuinis nominibus li. 1. de mystica Theologia lib. 1. Epistolas ad diuersas personas 10. Huius libros de Graeco in Latinum translatos legati Michaelis Imperatoris Constantinopolitani inter caetera munera detulerunt Ludonico Imperatori Romano. Qui libri Parisijs in ipso sacri martyris festo cum gaudio suscepti sunt. Quod gaudium virtus martyris auxit, 19. agris ipsa nocte sanatis, Anno Domini 924.

De Origene, & scriptis eius.

C A P. XLIII.

A Damantinus Origenes presbyter in Alexandria claruit, sub Imperatore Alexandro, Anno domini 202. Hic decimo Seueri pertinacis anno, ac Leonide patre suo Christi martyrio coronato, cum sex fratribus & matre vidua pauper relinquitur, annos natus circiter 17. Rem enim familiarem pro confessione Christi fiscus occupauerat, dispersa autem ecclesia Alexandriae, ipse postmodum a Demetrio eiusdem vrbis episcopo, in locum Clementis presbyteri confirmatus, per multos annos floruit, ecclesiasticam scholam ibi tenuit, auaritiam calcauit, voluptates in tantum fugit, ut zelo Dei, non secundum scientiam, serio truncaret genitalia. Mille & eo amplius tractatus, quos in ecclesia locutus est, edidit, & innumerabiles praeterea commentarios, quos vocat tomos.

Attameu interdum magnus dormit at Homerus, Atque operi longo fas est ignoscere somno.

D Male sensit de Dei filio, peius de spiritu sancto, animatum de caelo ruinae impietati protulit, veram canis resurrectionem negauit, post multa secula vnam de omnibus restitutionem fore asserit: sed quia multa utilia & praeciosa scripta reliquit, quaedam eorum ecclesia recipit. Nam & papa Gelasius in decretis suis illa opuscula Origenis approbat, quae beatus Hieronymus non reprobat.

E Ex his ergo ea quae subscripta sunt deflorauit, Apologia pro se, tractatus 1: super Genesim homeliae 18. super Exod. homeliae 13: super Leuiticum homeliae 16. super Numeri homeliae 28: super Iosue homeliae 26. super Iudicum homeliae 9. de Helcana tractatus: super principium Iob. lib. 3. super Psalmum 36. homeliae 5. super Psalmum 37. homeliae 2: super Psalmum 38. homeliae 2: super principium Canticozum lib. 3: super idem principium homeliae 2: super Esaiam prophetam, homeliae 9: super Hieremiam homeliae 4: super Ezechielem homeliae 14: super Mattheum lib. 26: super Lucam homeliae 38: super principium

Ignatius tertius Antiochia Episcopus.

Dionysius Areopagita Episcopus Atheniensium fuit.

Origenes ex improposito zelo se castrauit.

Errores eius.

Libri eius approbati.

Error eius de veritate Eschavistiace.

Ioannis tract. 1. super epistolam ad Romanos li. 10. de singularitate clericorum li. 1. Planctus ipsius Origenis li. 2. Scripsit præterea libros Periarcho, in quibus maximæ eius hæreses inveniuntur. Sed in commentario eius super Matthæum cauendum est quod dicit Panem illum quem dedit Dominus discipulis non fuisse verum corpus eius, exponens illud mystice de pane verbi Dei, in commentarijs quoque super libros Moyfi, mihi videtur nimis allegoricum sensum sequi, & quasi improbare historię veritatem.

De Cypriano, & Athanasio, & Eusebio.

C A P. XLIII.

Cyprianus multa scripsit.

Cyprianus Carthaginensis Episcopus floruit anno Domini 257. imperante Valeriano. Hic primum quidem gloriose rethoricam docuit. Exinde suadente presbytero Cecilio, à quo & cognomen sortitus est; Christianus factus, omnē substantiam suam pauperibus erogavit; ac non post multum electus in presbyteram, tandem Episcopus factus est. Scripsit autem ad Donatum de gratia Dei li. 1. de lapsis li. 1. de unitate Catholice Ecclesie li. 1. de oratione Dominica li. 1. de mortalitate li. 1. de opere & elemosynis li. 1. de bono patientie li. 1. De zelo & liuore li. 1. ad Demetrianum li. 1. ad Fortunatum li. 1. ad Quirinum li. quatuor: de laude Martini li. 1. ad Antonianum li. 1. ad Iubaianum li. 1. ad Ceciliam de sacro calice li. 1. ad Cornelium li. 1. de duobus montibus li. 1. de duodecim abusibus seculi li. 1. Epistolas paruas ad diuersas personas li. 1. Cumque esset amicus sancti Cornelij, qui tunc Romę pontificatum tenebat, & misissent epistolas sibi inuicem, pro Christo passus est, eo die quo Romę Cornelius, sed non eodem anno.

Athanasius ab Arrianis multa perpeffus est.

Athanasius Alexandria ordinatur Episcopus anno Domini 332. qui multa Arrianorum perpessus in sidijs, sub Constantino principe, ad Constantem Galliarum principem fugit; vnde cum literis reuersus, & rursus post mortem illius fugatus, vsque ad Iouiniani impetium latuit; à quo recepta Ecclesia, sub Valente moritur. Scripsit autem de Trinitate contra hæreticos libros octo; de Spiritu sancto li. 1. dialogum contra Arrianum libros duos: Exhortatorium ad monachos li. 1. Scripsit præter hæc librum contra Valentem & Vrsacium, aliosque libros de virginitate, de psalmorum titulis, & vitam sancti Antonij monachi, & alia multa, quæ numerare longum est.

Libri eius.

Eusebius Emisissenus multa eleganter scripsit.

Eusebius Emisissenus Episcopus, elegantis & rethorici ingenij, floruit temporibus Constantini imperatoris, & innumerabiles confecit libros. E quibus precipui sunt aduersus Iudæos, & gentes, & Nouarianos, & ad Galatas libros decem: Et Euangelij homelie breues, sed plurimæ: Inueni sermones eius de pascha. Claruit anno Domini 349.

De Hilario, & Didimo & Effrem.

C A P. XLV.

Hilarius multos libros egregie composuit.

Hilarius Pictauiensis Episcopus anno Domini 358. factione Arrianorum in Phrigiam pulsus, libros de nostra religione composuit. Ex quibus hic de florauit Libros de Trinitate contra Arrianos 12. super Beati immaculati tractatus 22. super psalmum centesimum quadragesimum, tractatum vnum: ad Apram filiam suam epistolam vnam. Scripsit autem & alios psalmorum commentarios, & librum de synodis, quem ad Galliarum episcopos misit: libellum ad Constantium, quem ei viuenti Constantinopolim porrexit; & alium in Constantium, quem post mortē eius scripsit: alium aduersus Valentem & Vrsacium, & ad præfectum Salustium, & librum hymnorum, librum mysteriorum; commentarios in Matthæum, tractatus in Iob, & elegantem libellum contra Auxentium; epistolas quoque ad diuersos. Obijt anno Domini 369.

Didimus Alexandrinus floruit anno Domini 374. qui à quinto vel quarto ætatis suæ anno, oculorum luminibus orbat, & ob id elementorum quoque ignarus, tantum sui miraculum omnibus præbuit, vt dialecticam quoque & geometriam, quæ maxime visu indigent, vsque ad perfectum didicerit: Plurimaque ad nobilia de nostro dogmate per notarios conscripsit; scilicet commentarios in omnes psalmos: In Euangelium Matthæi, & Ioannis; & de dogmatibus, & contra Arrianos libros duos: in Esaiam tomos 18. In Osee commentariorum libros tres, ad Hieronymum scribens; sed & in Zachariam rogatu Hieronymi li. 5. & commentarios in Iob. Quorum omnium nihil in armario cuiusquam inueni apud nos, quia nec fortè de Græco in nostram linguam translata sunt, sed tantum de Spiritu sancto li. 3. quos B. Hieronymus translulit in Latinum. Vixit autem annis 85.

Didimus cum fuerit à puertia cæcus liberales artes perfecte didicit, & multa in Theologiam & scripturam per notarios edidit.

Effrem Edissenæ Ecclesie diaconus, multa Syro sermone composuit, & ad tantam venit claritudinem, vt post lectionem scripturarum, publicè in Ecclesijs quibusdam eius scripta soleant recitari. Scripsit autem de penitentia librum vnum, de luctaminibus seculi librum vnum, de compunctione cordis librum vnum, de beatitudine animæ librum vnum, de resurrectione librum vnum, de die iudicij librum vnum. Decessit autem sub Valente principe, qui imperauit anno Domini 367.

Effrem multa præclare scripsit.

De Basilio, & Gregorio Nazianzeno.

C A P. XLVI.

Basilus Cæsareæ Capadocie Episcopus egregius, floruit anno Domini 378. gemina philosophia & sanctitate clarus. Scripsitque in Hexameron libros nouem; de institutione monachorum librum vnum: Exhortatorium ad monachos librum vnum: Scripsit & contra Eunomium libros: & de Spiritu sancto volumen vnum: & breues variosque tractatus. Obijt anno Domini 384.

Basilus vir sanctus & doctus plurima scripsit.

Gregorius Nazianzenus Episcopus, vir eloquentissimus, floruit anno Domini 331. hic cum philosophiæ studijs adhuc iunior apud Athenas floreret, vidit per soporem sedenti sibi & legenti, duas satis decoras dextra læuaque feminas consedisse. Quas ille castitatis instinctu oculo toruore respiciens, quænam essent, & quid sibi vellent percunctabatur; quæ eum familiaris complectentes aiunt, Ne molestè accipias iuuenis, notæ tibi satis & familiares sumus, altera enim ex nobis sapientia, altera castitas dicitur, & missæ sumus tecum habitare, quia incundum satis & mundum in corde tuo habitaculum præparasti. Cum autem à patre episcopo in sacerdotium subrogatus esset, hoc egre ferens, discessit ad tempus. Postmodum vero regressus, scripsit apologeticum in libros 2. causas discessionis suæ, vel etiam reditus allegans.

Gregorius Nazian. vir fuit eloquentissimus & multa scripsit.

Post hoc etiam defuncto patre successit in episcopatum apud Nazianzum breue oppidum, & inde Constantinopolim ad instituendam vel docendam Ecclesiam transire exhoratus est. Ibi ergo Episcopus constitutus docuit: vbi vero & Hieronymus sanctarum scripturarum studijs ab eodem eruditum se dicit. præter hunc apologeticum autem, inueni sermones eius tantum sex. Scripsit autem præterea de morte fratris Cæsarij, laudes Machabeorum, laudes Cypriani, laudes Athanasij, laudes Maximi Philosophi: librum ex ametro versu virginitatis & nuptiarum contra se differentium: Contra Eunomium libros duos: De Spiritu sancto librum vnum: Contra Iulianum Imperatorem librum vnum. Obijt autem anno Domini 391.

Docuit apud Constantinopolim vbi auditorum habuit Hieronymum.

De Ambrosio, & scriptis eius.

CAP. XLVII.

Ambrosius
doctor exi-
mius intro-
duxit ritum
canendi An-
tiphonas etc.

Libri eius.

Ambrosius Episcopus, de palatio ad pontificatum raptus, doctor eximius, claruit anno Domini 381. Hic ritum canendi antiphonas primus in Ecclesia apud Latinos à Græcis transtulit, apud quos hic ritus iam inoleuerat, ex instituto Ignatij Antiocheni Episcopi. Hymnos etiam composuit, qui numquam antea in Ecclesijs Latinis modulibus canebantur. Scripsit autem de paradiso librum vnum: de vnica pœnitentia libros duos; de fuga seculi lib. 1. de Trinitate ad Gratianum libros quinque. De Spiritu sancto libros tres: de Incarnatione Christi lib. 1. de officijs ministrorum libros tres, de excessu Satiri fratris sui libros duos: de consolatione Valentiniani librum vnum: de eligendo pontifice ad Vercellenses lib. 1. in hexameron libros sex; de arca Noë li. 1. de bono mortis li. 1. de Iacob, & vita beata, libros duos: de sancto Ioseph, librum vnum. De benedictionibus patriarcharum, librum vnum. De sancto Dauid apologiam, librum vnum: de elemosyna & ieiunio, li. 1. de sancto Tobia li. 1. de sancta virginitate, libros tres: de Naboth lib. 1. super vndecim psalmos, tractatus 11. super Beati immaculati lib. super Lucam lib. 10. super quatuordecim epistolas Pauli lib. 14. de traditione basilicæ tractatus duos: de obitu Theodosij, tractatum vnum: de symbolo ad Neophitos, librum vnum: de viduis, librum vnum: de interpellationibus & infirmitate hominis, libros tres; epistolas breues ad diuersos 77. sermones 75. Obijt anno Domini 304.

De Hieronymo, & libris eius.

CAP. XLVIII.

Hieronymus
in exponenda
& transferenda
sacris
scripturis
plurimum
desudauit.

Libri eius.

Hieronymus presbyter totus diuinæ scripturæ incumbens, contemporaneus fuit S. Ambrosio, hic trium linguarum peritus, nouum testamentum Græcæ fidei reddidit, & vetus iuxta veritatem Hebraicam transtulit. Solus ex antiquis doctoribus omnes sedecim prophetas exposuit. Quorundam etiam Græcorum doctorum opuscula in linguam nostram transtulit. Scripsisse autem & ipse reperitur omnia quæ subscripta sunt.

Expositiones fidei suæ ad Damasum Papam, tractatum vnum: de symbolo Niceno tractatum vnum: Ex regulis diffinitionum contra hæreticos, tractatum vnum: contra Pelagianos libros tres: contra Iouinianum libros duos: contra Luciferianum, librum vnum; contra Heluidium de perpetua virginitate S. Mariæ, librum vnum: contra Vigilantium librum vnum: contra Origenem de Resurrectione carnis, librum vnum: ad Auitum presbyterum de erroribus Origenis, librum vnum: ad Pammachium & Oceanum, librum vnum: contra Rufinum presbyterum Aquilæ, librum vnum: Apologeticum ad Augustinum, librum vnum: Exhortatorium ad Iulianum, librum vnum: de penitentia ad Rusticum, librum vnum: de frugi & luxurioso ad Papam Damasum, librum vnum: de duodecim quæstionibus ad Hedibiam, librum vnum: de quæstionibus Simeonis ad Alguntiam: de correptione 70. in psalterio ad Summam & Fertelam, librum vnum: de homine perfecto librum vnum: ad Oceanum de hoc quod scriptum est: *Unius vxoris virum*, librum vnum: de historia Ioachin & Annæ, librum vnum: de vitis illustribus, librum vnum: de distantia locorum, librum vnum: de septem gradibus Ecclesiæ ad Damasum Papam, librum vnum: de vita clericorum ad Neporianum, librum vnum. Epitaphium Nepotiani ad Heliodorum Episcopum, librum vnum: de institutione clerici vel monachi ad Paulinum, librum vnum: de vita monachi ad Rusticum, librum vnum: de vita clericorum ad Oceanum, librum vnum: de virginitate seruanda ad Eustochium, librum vnum: ad Demetria-

Adem virginem, librum vnum: ad Alecham de institutione Paulæ filie suæ, librum vnum: ad matrem, & filiam in Gallia commorantes, librum vnum: Obiurgationes Susannæ virginis consecratæ, de lapsu suo, librum vnum. Ad Fabianum diaconum lapsum, librum vnum: ad Agetuchiam de monogamia, librum vnum: ad Furiam de viduitate seruanda, librum vnum: ad Faliuncam de viduitate seruanda, & de morte Nebraidij librum vnum: ad Paulam consolatorium super dormitione Bresillæ, librum vnum: Ad Pammachium de dormitione Paulinæ, librum vnum: ad Oceanum de morte Fabeolæ, Epitaphium S. Paulæ librum vnum: ad Tyrsitum consolatorium super dormitione filie suæ, librum vnum: ad Mineruum, & Alexandrum, de Resurrectione carnis, librum vnum. Apologeticum ad Pammachium, librum vnum: ad Heliodorum monachum de contemptu seculi, librum vnum: ad Presiphontem librum vnum: ad Domnionem librum vnum: de tribus virtutibus, tractatum vnum: de morte Osiæ, & Seraphin, & calculo, librum vnum. Expositiones psalmi 14. ad Princiapiam virginem, librum vnum: de vita vel obitu sanctæ Marcellæ ad Princiapiam virginem, librum vnum. Epistolas breues ad diuersos 70. sermones 10.

De expositionibus & commentarijs eiusdem.

CAP. XLIX.

Scripsit etiam in expositionibus diuinarum scripturarum; de interpretationibus Hebraicorum nominum, librum vnum: de optimo genere interpretandi, ad Pammachium, librum vnum: de studio scripturarum ad Paulinum, librum vnum: de quæstionibus Hebraicis in Genesi, librum vnum: de tribus quæstionibus ad Damasum Papam, librum vnum: de veste sacerdotali ad Fabiolam, librum vnum: de 2. mansionibus filiorum Israel, librum vnum: de quæstionibus Hebraicis libri Regum, libros duos: de quæstionibus Paralipomenon li. 2. Breviarij super psalterium li. 1. Commentariorum super Eccles. li. 1. super Esaiam li. 18. super Hieremiam li. 20. super Ezech. elem li. 14. super Daniele librum vnum: super Oseam li. 3. super Iohel li. 1. super Amos li. 3. super Abdiam lib. 1. super Ionam li. 1. super Mich. li. 2. super Naum li. 1. super Abacuc li. 2. super Sophoniam li. 1. super Aggeum li. 3. super Zachariam li. 3. super Malachiam li. 1. super Matthæum li. 4. super Marcum li. 1. super epistolam ad Galatas li. 3. super epistolam ad Ephesios li. 3. super epistolam ad Titum li. 1. super epistolam ad Philemonem libros duos. Tandem per quadraginta annos libris suis confectis, ita corpore præ laboribus defecto, vt de lecto surgere nequiret, nisi apprehenso manibus fune. qui ad hoc de trabe dependebat, Obijt apud Bethleem anno ætatis suæ 88. anno Domini 421.

De Rufino, & Iohanne Chrysostomo.

CAP. L.

Rufinus presbyter Aquileiæ, translator librorum Origenis, contemporaneus fuit S. Hieronymo. Qui etiam ambo, orta inter se similitate de quæstionibus scripturarum, libros inuectiuarum facti quidem luculentos, sed nimis mordaci sermone in alterutrum conscripserunt. Scripsit autem Rufinus Apologeticum pro se libellum, id est purgans se ab erroribus Origenis, & plura alia.

Iohannes Chrysostomus Constantinopolitanus episcopus fuit, & ipse Hieronymo contemporaneus, sanctitate quidem & scientia clarus, sed in facundia sua seuerior & liberior iusto. Scripsit autem de hoc, quod nemo læditur nisi à seipso, lib. 1. de reparatione lapsi lib. 1. de compunctione cordis lib. 2. super Matthæum in modum commentariorum lib. 2. super Matthæum

Commentarij
eius in S.
scripturam.Rufinus &
Hieronymus
acriter in
inuicem suis
inuesti.Iohannes
Chrysostomus
erat in scri-
bendo & lo-
quendo ni-
mis seuerus.

per

Ter fuit a sede positus.

Miraculum in morte eius.

Augustini laudes.

Libri eius tractatus inueniuntur 1030. comprehensis epistolis &c.

Quid scripsit antequam fecerat retractationem.

per hom. 20. super Ioannem hom. 33. super epistolam Pauli ad Hebr. hom. 34. de laudibus Pauli hom. 7. Sermones diuersos 30. Hic Eudoxiam uxorem Archadii Imperatoris, multosque sacerdotum infestos habens, episcopatu pulsus & exiliatus est; sed populo pro eorum tumultuante; secundo etiam exiliatus est: sed terremoto regiam urbem grauiter concutiente, a cinibus reuocatus est. Tertio quoque inimicis urgentibus episcopatu abdicatus, ab Archadio exilio relegatur. Ibi non multo post moritur, anno Domini 409. sub Papa Innocentio primo. Qui etiam ipse, & occidentales episcopi, pro Ioannis prauidicio, a comunione orientales suspenderunt. Iram quoque Dei pro morte eius, nimia grandinis tempestas Constantinopoli incumbens, & mors Eudoxiae Augustae subsecuta, intentauit. Postmodum vero corpus Ioannis ab exilio Constantinopolim relatum est, iussu Theodosij Imperatoris, cum lachrymis orantis, ut veniam daret patri suo, & illis qui eum exiliauerant: & per hoc finita est dissensio quae adhuc erat in Ecclesia pro eius damnatione, scilicet anno Domini 444.

De Augustino, & libris eius quos edidit antequam esset episcopus.

C A P. L I.

Augustinus episcopus volans per montium cacumina quasi Aquila, vir acer ingenio, suavis eloquio, secularis literaturae peritus, in ecclesiasticis laboribus operosus, in quotidianis disputationibus clarus, in omni sua actione conspectus, in expositione fidei nostrae catholicus, in quaestionibus absoluendis acutus, in reuincendis haereticis circumspectus, & in explanandis scripturis canonicis cautus; sapientiae lumē praefulgidum, propugnaculum veritatis & fidei tutamentum; omnes Ecclesiae Doctores, tam ingenio quam scientia vicit incomparabiliter, florens tam exemplis virtutum quam affluentia doctrinarum. Etenim tanta scripsit, ut non solum ab aliquo toto vitae suae tempore scribi, sed nec quidem possint lectione percurreri. Huius enim librorum, tractatum, & epistolarum numerus, plusquam ad mille 30. extenditur, ut merito illud ei dictum conueniat: *Mentitur qui se totum legisse fatetur.*

Ante conuersionem quidem suam ad fidem catholicam scripsit (ut ipse refert) de pulchro & apto lib. 2. postea vero scripsit, adhuc catechumenus existens, sex volumina decem libros continentia, videlicet de academicis lib. 3. de beata vita lib. 1. de ordine lib. 2. soliloquiorum lib. 2. de immortalitate animae lib. 1. de disciplinis liberalibus lib. 1. sed hunc dicit se de armario suo perdidisse. Iam vero facti baptismatis vnda renatus, scripsit ante pontificatum 21. volumina, 31. libros continentia: videlicet de moribus Ecclesiae, & moribus Manich. lib. 2. de quantitate animae lib. 1. de libero arb. lib. 3. de Genesi contra Manichaeos lib. 2. de musica lib. 6. De magistro lib. 1. de vera religione lib. 1. de utilitate credendi lib. 1. de duabus animabus lib. 1. acta contra Fortunatum Manichaeum lib. 1. de fide vel simbolo lib. 1. de Genesi ad litteram, imperfectum lib. 1. de sermone Domini in monte lib. 2. psalmum contra partem Donati lib. 1. contra epistolam Donati haeretici lib. 1. contra Adimantum Manichaeum lib. 1. expositiones epistolae ad Galatas lib. 1. expositionis quarundam propositionum ex epistola ad Romanos, lib. 1. epistolae ad Rom. inchoatam expositionem lib. 1. de quaestionibus 83. lib. 1. de mendacio lib. 1.

De his qua ante retractationem scripsit.

C A P. L I I.

Postquam vero in episcopatu assumptus est, scripsit etiam ante retractationem 68. volumina, 217. libros comprehendentia; videlicet ad Simplicianum Mediolanensem episcopum lib. 2. contra epistolam

A fundamenti Manichaei lib. 1. de agone Cristiano lib. 1. de doctrina Christiana lib. 4. contra partem Donati lib. 2. confessionum lib. 13. contra Faustum Manichaeum 31. lib. contra Felicem Manichaeum lib. 2. de natura boni contra Manichaeos lib. 1. contra Secundinum Manichaeum lib. 1. contra Hilarium Tribunium lib. 1. quaestiones Evangelij lib. 2. annotationes in Iob lib. 1. de cathesizandis rudibus lib. 1. de Trinitate lib. 15. de consensu Euangelistarum lib. 4. contra epistolam Parmenij lib. 3. de baptismo contra Donatistas lib. 7. contra id quod attulit Centurius a Donatistis lib. 1. ad inquisitiones Ianuarij lib. 2. de opere monachorum lib. 1. de bono coniugali lib. 1. de sancta virginitate lib. 1. de Genesi ad litteram lib. 12. contra literas Petiliani lib. 3. ad Crestonium Grammaticum partis Donati lib. 4. probationes testimoniorum contra Donatistas lib. 1. contra nescio quem Donatistam lib. 1. de montorio Donatistarum, de Maximianistis lib. 1. de diuinatione daemorum lib. 1. quaestiones septem expositae contra paganos lib. 1. expositionis epistolae Iacobi ad 12. Tribus lib. 1. de peccatorum meritis & remissione, & de baptismo paruulorum ad Marcellinum, lib. 3. de vnico baptismo contra Petil. ad Constantinum, lib. 1. de Maximianistis contra Donatistas lib. 2. de gratia noui testamenti ad Honoratum, lib. 1. de spiritu & littera ad Marcellinum lib. 1. de fide & operibus lib. 1. Breuiculus collationis cum Donatistis lib. 3. post collationem contra Donatistas lib. 1. de videndo Deo ad Paulinam lib. 1. de natura & gratia contra Pelagium lib. 1. de Ciuitate Dei lib. 22. ad Hieronymum presbyterum contra Priscillianistas, lib. 1. ad Hieronymum presbyterum de origine animae, & de sententia Iacobi, lib. 2. ad Emeritum Episcopum Donatistarum post collectionem, lib. 7. de gestis Pelagij lib. 1. de correptione Donatistarum, lib. 1. contra Pelagium & Caeselinum, & ceteros, lib. 2. gesta cum Emerito Donatista, lib. 1. contra sermonem Artianorum lib. 1. de nuptijs & concupiscentijs ad Valerium lib. 2. locutionum lib. 7. quaestionum lib. 7. de anima & eius origine lib. 4. ad Pullentium de adulterinis coniugijs, lib. 2. contra aduersarium legis, & prophetarum lib. 2. contra Gaudentium Episcopum Donatistarum lib. 2. contra mendacium lib. 1. contra duas epistolas Pelagianorum lib. 4. contra Iulianum haeticum Pelagianum lib. 6. ad Laurentium Enchiridion lib. 1. de cura pro mortuis gerenda ad Paulinum, lib. 1. de 7. quaestionibus Dulcitij lib. 1. ad Valentinum & cum illo monachos, de gratia, & libero arbitrio lib. 1. ad eosdem de correptione & gratia lib. 1.

Hos igitur cum ceteris in duobus libris retractauit, quibus scilicet retractationum libris, simul cum precedentibus adnumeratus, fiunt 219. libri 79. voluminibus comprehensi, quos omnes post episcopatum edidit, ante vero episcopatum, ut dictum est ediderat post conuersionem suam lib. 41. videlicet catechumenus decem, & baptizatus 31. Qui simul omnes cum ceteris aggregati, fiunt 260. libr. 96. voluminibus comprehensi. Hos omnes, ut dictum est, cum quadam iudiciali seueritate retractauit, & quod in eis ipsam offendebat, velut censorio stilo denotauit.

De his qua post retractationem scripsit.

C A P. L I I I.

Postea tamen nihilominus cum multa scripsisse constat, quia praeter iam dicta eius opuscula, quae in retractationum libris annotantur, ac recensentur, plurima quidem, & ex his maxima quaedam volumina ab ipso edita, etiam apud nos in armarijs Ecclesiarum ubique reperiuntur; ex quibus sunt, super psalterium tractatus 150. iuxta numerum psalmorum: Super Euangelium Ioannis tractatus siue sermones 124. de verbis quoque Domini tract. 65. de verbis Apostoli tract. 20. super canonicam primam Ioan. hom. 10. Extant etiam

eiusdem

Ante retractationem scripsit 260. libros.

eiusdem li. de vita Christiana 1. De disciplina Christiana li. 1. de predestinatione divina 1. de octo questionibus veteris testamenti li. 1. contra Felicianum de Trinitatis unitate li. 1. ad Prosperum & Hilarium de predestinatione & perseverantia lib. 2. contra Maximum li. 2. contra quinque hereses, siue quinque hostium genera li. 1. de pastoribus & ouibus li. 2. de concupiscentia carnis aduersus spiritum orationes quatuor: De questionibus Orosij, librum vnum: de fide ad Petrum, librum vnum: de ieiunio sabati, librum vnum: de decem chordis psalterium librum vnum: de penitentia librum vnum: de patientia libr. vnum: de bono viduitatis librum vnum: de continentia librum vnum: de Incarnatione Domini li. 2. de secundo aduentu Domini librum vnum: ad Volusianum de questionibus ab eo missis li. 1. responsionis ad Marcellinum li. 1. ad Vincentium li. 1. ad Macedonium li. 1. ad Dioscorum li. 1. ad Paulinum li. 1. ad Probam li. 1. ad Enodium li. 1. ad opatum Episcopum li. 1. ad Pascenium comitem Arrianum, li. 1. ad Fortunatianum li. 1. ad Paulum & Eutropium de perfectione iustitiae, li. 1. expositionis symboli contra Iudaeos & Paganos & hereticos, li. 3. ad Sixtum presbyterum contra Pelagianos, li. 1. de tempore Barbarico li. 1. Scripsit & alia plura, maximè contra sui temporis hereticos, videlicet Arrianos, Donatistas, Pelagianos, Priscillianistas, & Manichaeos: Porro extat libellus de anima & spiritu, qui eidem ascribitur, & nunc apud scholasticos præcipuè in vsu habetur. Anno autem Domini 430. in episcopatu Hipponensi Heraclium sibi fecit substitui. Tandem cum Wandali inuensam Africam deuastarent, sub hoc turbine tribulationis migravit ad Dominum, 30. mense obsidionis urbis suae. Anno Domini 440. ætatis suae 73. clericatus vel episcopatus, 40.

De Paulino, & Maximo, & Orosio, & Prospero.

C A P. LIIII.

Paulinus Episcopus Nolanus S. Aug. fuit contemporaneus. Vnde & sibi inuicem scripserunt nonnulla. Hic cum esset innumerabilium prædiorum possessor, admirabili exemplo, venditis omnibus, religionem expeditus elegit. Et ut narrat Gregorius in tertio dialogorum libro, cum cuncta quæ per episcopij vsum habere posset, largitus esset captiuis & egenis, semetipsum qui solus ex omnibus suis sibi remanserat, pro captiuo filio viduæ pauperis in seruitutem Barbari adduxit. Sed diuinitus proditus quis esset, multos captiuorum libertati restituit. Scripsit autem epistolarum multarum li. 1. scripsit etiam antequam esset episcopus vitam S. Ambrosij ad S. Augustinum.

Maximus Taurenensis Episcopus claruit anno Domini 415. viuentibus scilicet Augustino & Hieronymo. Hic in homelijs componendis, & in Ecclesia declamandis, studuit eleganter. Huius deslorauit hom 33.

Orosius presbyter ex Hispania floruit & ipse temporibus Augustini & Hieronymi. Vnde & ab Augustino missus est ad Hieronymum pro discenda questione de origine animæ Scripsit autem de Hormesta mundi li. 1. Apologeticum contra heresim Pelagianam li. 1.

Prosper Episcopus, vir religiosus, probatur & ipse fuisse contemporaneus Augustino. Nam & ipse post Hieronymum chronicam digessit, quam paulò post mortem Augustini terminauit. Ipse quoque Augustinus ad Prosperum & Hilarium scripsit de predestinatione & perseverantia Sanctorum libros 2. Scripsit autem Prosper de vita contemplatiua libros tres: de sententijs Augustini librum vnum, & alia plura.

Mors Augustini.

Paulinus vir sanctus & magnus elector synarius.

Maximus egregius concionator.

Orosius.

Prosper (secundum) alij eam nominati) fuit Augustini contemporaneus.

De Leone Papa, & Gelasio, & Fulgentio.

C A P. LV.

Leo Papa primus sedit anno Domini 436. hic in homelijs declamandis multum valuit. Quoties autem rogabatur ab aliquibus, ut eis Apostolorum, vel martyrum reliquias daret; Consuevit ad corpora, vel memorias ipsorum, quorum reliquiae petebantur, missas celebrare in eorum honorem; & sic pannum altaris, quo consecratum corpus Domini inuoluerat, particulatim diuidebat, & pro reliquijs Apostolorum vel martyrum dabat. Vnde si ab aliquibus dubitabatur, B cultello pannos illos pungens, sanguinem eliciebat; sic palam faciens, quod in consecratione mysteriorum Christi, sanguis sanctorum qui pro illo effusus est, per diuinam virtutem in illos pannos intret: & ideo merito illos dari pro reliquijs sanctorum, in quorum honore consecrati sunt. Scripsit autem epistolas decretales 70. Sermones ad populum 89. Vnde & dictus est sermologus.

Gelasius primus papatum accepit anno Domini 495. amator pauperum, clerum ampliauit, & a periculo Romam liberauit. Scripsitque contra Nestorium & Eutichen li. 6. contra Arrium li. 2. epistolas decretales 7. Fecit etiam hymnos in modum S. Ambrosij, & Sacramentorum præfationes, & multa alia, sedit annis tribus.

Fulgentius Ruspensis Episcopus provincie Africae, floruit eodem tempore in Africa, quo & S. Remigius in Gallia, anno Domini 486. sanctitate & scientia, stilo & facundia clarus, multa; ab Arrianis pro vera fide perpeffus, diutino in Sardinia exilio maceratus est. Scripsit autem ad Eutinium de remissione peccatorum libros duos: ad Donatum de fide li. 1. de mysterio mediatoris li. 4. ad Monimum de predestinatione, & quibusdam alijs questionibus li. 3. Responsionum contra obiectiones Transamundi Regis Arriani li. 1. de continentia coniugatorum seruanda post votum li. 1. ad Gallam de viduitate seruanda li. 2. ad Probam de virginitate & humilitate li. 1. ad eandem de oratione cum compunctione li. vnum: ad Eugippum de charitate li. 1. ad Theodorum Senatorem li. 1. ad Venantiam de penitentia & spe indulgentiae, li. vnum: Scripsit & sermones.

De Boetio, & Cassiodoro.

C A P. LVI.

Boetius consularis vir clarissimus, & omnium liberalium artium eruditione conspicuus, quas penè omnes à Græco in Latinum transtulit & exposuit: Anno Domini 602. cum Symmacho patritio, cuius gener erat, Romæ republicam illustrabat. Tempore eius exorta est heresis de Trinitate, sed ipse congregata omni studio se subtraxit, ne sibi propter facundiam eloquentiæ, causæ imponerentur agenda. Ob quam causam cum suspectus Chisticolis haberetur, composuit contra ipsos hereticos de sancta Trinitate li. vnum. Quando autem Rex Gothorum Theodoricus Romanam Rempublicam armis inuasit, Boetius ei plus omnibus restitit. Postmodum apud eum accusatus quod sollicitè laboraret, ut Senatam & Rempublicam ab eius manibus eriperet, cum pluribus alijs proscriptus atque in exilium missus, Papæ incarceratus est. In carcere autem positus, quasi de graui gloria ac rerum mutatione doleat, ut consolatoris medicinam tanto dolori, non tam sibi quam alijs quæreret, librum edidit de consolatione philosophiæ. ostendens gloriam & dignitatem, cæteraque terrena, non vera bona, sed nihil esse, & ideo nulli appetenda esse, nec de eorum amissione dolendum, vel adeptione gaudendum. Tandem vero longo exilio fatigatus, ab ipso Theodorico peremptus est

Leo Papa primus miraculose eliciebat sanguinem martyrum & panno altaris.

Gelasius primus fuit amator pauperum & Romæ liberator.

Fulgentius vir sanctus & facundia clarus, multa præclarè scripsit.

Boetius vir consularis clarissimus scripsit de Trinitate contra hereticos sui temporis, & multa alia summa eruditione.

Cassiodorus Senator & postea Monachus fuit.

anno Domini 621. Cassiodorus Senator, post monachus, scilicet anno Domini 628 Scripsit autem de anima librum vnum. Super psalterium tractatus 150. Scripsit etiam de orthographia, & alia plura.

De Gregorio Magno.

C A P. LVII.

Gregorius primus, doctor egregius: hic Gordiani Senatoris filius Romae adoleuit. Qui sex monasterijs in Sicilia fundatis, & septimo Romae in domo sua, ex pretore vrbano factus monachus, sapientia & doctrina & sanctitate claruit. Tandem ad pontificatum electus Romanae Ecclesiae praesidere coepit anno Domini 590. Inter cetera opera pietatis animam Traiani quondam Imperatoris, quamuis pagani, a penis inferni liberari, miserando & plorando a Deo obtinuit. Inter multa quoque quae Ecclesiae utilia fecit & instituit, Antiphonarium regulariter cantonizauit, & utiliter compilauit, & quaedam in ea nouae missae superaddit. Scripsit autem ea quae hic subiiciuntur. De cura pastoralis lib. 2. De conflictu vitiorum & virtutum lib. 1. dialogorum ad Petrum lib. 4. Moralium super Iob lib. 35. Super Cantica Canticorum lib. 1. super principium Ezechielis homel. 12. super ultimam partem eiusdem lib. 10. super Euangelia missalia homel. 40. Registrum epistolatum eius decretalium lib. 10. qui continent epistolas 690. Inueniuntur etiam canonum excerptorum lib. 3. quae dicuntur decreta Gregorij, sed forte alterius Gregorij sunt: Obijt autem Gregorius magnus anno pontificatus sui 13. Post cuius obitum fame Romam aggrauante, Romani ei derogantes, quod thesauros Ecclesiae sua nimia liberalitate dissipasset, cum iam non adesset persona in qua exardescerent, memoriam nominis illius in libris eius delere volebant, sed eos exurere volentibus obstitit Petrus diaconus, prodens se Spiritum sanctum in columbae specie super caput Gregorij tractantis sapientius vidisse. Idque confirmans iurisdictioni Sacramento, mox motiens ex condito, fidem fecit tuo testimonio.

De Isidoro, & Beda.

C A P. LVIII.

Isidorus Episcopus Hispalensis, sanctitate & doctrina claruit anno Domini 627. Scripsit autem haec quae subiecta sunt. Soliloquiorum vel sinonimorum lib. 2. Sententiarum lib. 3. Etymologiarum lib. 20. de origine officiorum lib. 2. ad Florentinam sororem suam contra Iudaeos lib. 2. ad Orosium episcopum de significationibus veteris & noui testamenti lib. 2. Allegoriarum in Genesi lib. 1. in Exodo lib. 1. in Leuitico lib. 1. in lib. Num. lib. 1. in Deuter. lib. 1. in Iosue lib. 1. in lib. Iudicum lib. 1. in lib. Reg. lib. 1. de corpore & sanguine Domini tractatum vnum; & plura alia.

Dominus Beda venerabilis presbyter & monachus, claruit in Anglia 30. etatis agens annum. Anno Domini 696. & reliquum tempus vitae legendo, tractando, exponendo sacram scripturam, vtiliter exegit. Scripsit ea quae subiecta sunt: super Genesim lib. 1. de tabernaculo Moyse lib. 3. super Samuelem lib. 4. de templo Salomonis lib. 1. super Esdras & Neemiam lib. 1. super Tobiam lib. 1. super Psalms, super parabolas Salomonis, super Cantica Canticorum lib. 5. super Marcum lib. 4. super Lucam, super epistolas canonicas lib. 7. super actus Apostolorum lib. 1. super Apocalypsim; de quaestionibus libri Regum ad Nethelium librum vnum: de locis sanctis librum vnum. Scripsit etiam de temporibus, & de Luna, & multa alia. Obijtque in Anglia anno Domini 745.

Gregorius animam Traiani fertur precibus ab inferno reuocasse.

Libri eius.

In videtur post mortem.

Isidorus multa laudabiliter scripsit.

Beda, plurima mira eruditione conscripsit.

De Alcuino, & Gennadio, & Rabano, & Strabo.

C A P. LIX.

Alcuinus de Britania oriundus, delitiosus magister Caroli Regis, qui primus ex Regibus Francorum imperauit Romanis, scientia literarum claruit in Gallia, Anno Domini 790. Cuius praecipue magisterio Rex omnes artes liberales didicit, & iussu ipsius Regis diuinam historiam correxit. Scripsit autem multa, inter quae eminent libri ad eundem Regem scripti de sancta Trinitate. Scripsit & ad discipulos suos dialogorum li. 1. Scripsit quoque Sententiarum li. 1. super epistolam ad Hebraeos lib. 1. super Ecclesiast. lib. 1. super Ioannem lib. 7. ad Enlalam virginem de ratione animae li. 1. ad Fredegisum dialogum de Trinitate li. 1. Verumtamen hi quatuor ultimi ascribuntur Albino, sed videtur mihi esse nomina synonyma. Nam in commentario super Ecclesiasten inuenies, & nomen Albini in principio, scilicet in salutatione, & nomen Alcuini in fine, scilicet in quibusdam versibus quae ibi ponuntur, hoc modo.

Alcuinus ingrediens pratum secreta priorum, Carperet ut flores per pia vrbis sacros, &c.

In commentarijs quoque super Ioannem inuenitur utrumque in diuersis titulis.

Gennadius Episcopus doctor Catholicus, licet hic a me post Alcuinum ordinatus, floruit tamen ut aestimo, longo tempore prius, scilicet temporibus Fulgentij. Nam & ipse librum suum de illustribus viris perduxit vsque ad tempora Fulgentij, & ibi terminauit. Inuenitur quoque Gennadij de definitionibus Ecclesiasticorum dignitatum, pulcherrimum & compendiosissimum libellum.

Rabanus histria, & sui temporis poetarum nulli secundus, Anno Domini 824 factus est Abbas Fuldenis. Qui librum de laude crucis, figuratum varietate distinctum, difficili & mirando poemate composuit, & Sergio Papa sancto Petro offerendum misit. Anno autem Domini 848. ex Abbate Fuldenis Moguntiae Archiepiscopus ordinatus est, ubi celebrata synodo iussu Ludouici Regis, multa Ecclesiae utilia decreuit. Scripsit ergo de laude crucis libros duos: de institutione clericorum librum vnum: super Genesim lib. 4. super Exodum lib. 4. super Numeri librum vnum: super Regum libros quatuor: super Paralipomenon libros quatuor: super Iudith librum vnum: super Hester librum vnum: super librum Sapientiae libros tres: super Ecclesiasticum libros 10. super Hieremiam librum vnum: super librum Machabeorum libros tres: super Mattheum lib. 8. super actus Apostolorum librum vnum: Scripsit praeter haec, & de naturis rerum, & plura alia. Obijt autem anno Domini 856. Strabus Rabani discipulus, ipso Rabano dictante, Scripsit beuiano tractatus in Exodum librum vnum: in Leuiticum librum vnum. Videtur etiam scripsisse super Genesim, ut patet in glossis.

De Lanfranco, & Anselmo.

C A P. LX.

Lanfrancus anno Domini circiter 1060. claruit, prior Beccensis monasterij sub Herluino Abbate. Qui & postmodum ex Abbate Cadomensi ordinatus est Cantuarien. Archiepiscopus. Ad hunc misit Berengarius Turon. literas, qui assererat Eucharistiam, quam in altari sumimus, non esse reuera corpus & sanguinem Christi. Harum portator cum non inuenisset eum in Normannia, quibusdam clericis eas tradidit, vnde de ipso Lanfranco orta est suspicio, quasi foueret ac faueret quae a Berengario dicebantur. Igitur cum eas a quodam Remensi clerico Romam perlatas recitator legeret, Leone Papa synodo praesidente, intellecto quod Ioannem Scotum Berengarius extolleret, Palchadium vero damnaret, ut qui de

Alcuinus fuit praceptor Caroli magni & multos libros composuit.

Gennadius quaedam pulcherrima scripsit.

Rabanus saphista & poeta insignis scripsit multa in s. scripturam.

Strabus discipulus fuit Rabani.

Lanfrancus Episcopus Cantuarien. scripsit contra Bereng.

Eucha-

Eucharistia fidei aduersa sentinet, pro vulgata est in eum damnationis sententia, priuans eum communione Ecclesie; & ipse Lanfrancus ex precepto Papae coram omnibus fidem suam exposuit, prauique tumoris a se maculam absternit. Deinde contra eundem Berengarium scripsit in modum dialogi, de corpore & sanguine Domini librum vnum, ostendens ibi esse non tantum figuram, sed etiam veritatem corporis & sanguinis.

Anselmus Lanfranco successit, & multa praeclare conscripsit.

Ad huius Lanfranci eximiam doctrinam, de Burgundia conuolauit Anselmus, vir postmodum multa virtute, & sapientia adornatus, & ei in prioratu successit, multaque Ecclesie utilia composuit. Postmodum autem ex priore Beccensi, in Abbatem Cadomen sem assumptus; Tandem etiam & praedicto Lanfranco in Archiepiscopatu Cantuarien successit. Scripsit autem Anselmus prologion, id est alloquium de Deo, quod opus quidam insipiens reueller: gestiens, quoddam scriptum contra illud composuit; quodcum sibi a quodam amico suo transmissum Anselmus considerasset, suam ad hoc responsonem edidit in libello vno. Scripsit & monologion, id est soliloquium de sancta Trinitate librum vnum. de veritate librum vnum. de processione Spiritus sancti librum vnum. de libero arbitrio librum vnum. de concordia liberi arbitrij & praescientiae diuinae atque praedestinationis, necnon & gratiae, librum vnum. de casu diaboli librum vnum. de peccato originali librum vnum. de Incarnatione Verbi librum vnum. de Sacramento altaris librum vnum. de azimo librum vnum. cur Deus homo librum vnum. meditationum siue orationum librum vnum. de Grammatica librum vnum. Extat etiam parabolarum siue prouerbiorum Anselmi liber vnus. super Cantica Canticorum liber vnus. de gradibus humilitatis liber vnus. Epistoliarum quoque eius ad diueras personas liber vnus. Suscepit Archiepiscopatum anno Domini 1097. Et licet a Rege Guilielmo & principibus Angliae honorifice susceptus fuisset, multas tamen molestias & tribulationes sub eodem Rege passus est, pro statu Ecclesiae corrigendo. Nam Reges Angliae hanc iniustam legem diu tenuerunt, vt electores Ecclesiae praesides Christi per vi gam pastoralem Ecclesiae inuestirent.

Reges Angliae solebant sibi assumere inuisturam praetorium.

De Inone, & Bernardo.

C A P. LXI.

Ino Episcopus fuit Carnotensis qui decreta Pontificum ad compendium rediguit.

Ino venerabilis memoriae, praedictorum virorum Lanfranci & Anselmi claruit temporibus. Sub quo in Ecclesia Beati Quintini Beluacensis reffloere cepit ordo canonicus, primum ab Apostolis, postmodum a Beato Augustino regulariter institutus. Fuit enim praefatus Ino illius Ecclesiae praepositus, & postea Carnotensium Episcopus. Hic de canonum Ecclesiasticorum regulis, quorum per successiones pontificum tot & tanta in immensum creuerant volumina, vt vel comparari vix possent propter sumptum, vel legi propter fastidium, exquisita diligentia quaedam capitula ordinauit, & laudabili compendio ad numerum redegit librorum decem. Scripsit etiam epistolas.

Bernardus Abbas quamplurima eleganter & suauiter concinnauit.

Bernardus iuuenis egregius, scientia & moribus & genere clarus, cum germani fratribus & alijs comitibus, anno Domini 1091. Cistercij habitu religionis induitur, & miro religiositatis seruire conueriatus; postea Clitaualle fundata, ibidem Abbas constituitur. Scripsit autem haec quae sibi etiam sunt: de contemptu mundi ad clericos lib. 1. meditationum lib. 1. exhortationum de Passione & Resurrectione Domini lib. 1. de diligendo Deo lib. 1. de gradibus humilitatis & superbia lib. 1. de gratia & libero arbitrio lib. 1. de praeepto & dispensatione lib. 1. ad Carhusien. fratres lib. 1. ad Archiepiscopum Senonensem lib. 1. ad Hugonem de sancto Victore lib. 1. ad Innocentium Papam

contra hereses Petri Abailardi lib. 1. super Psalmum. Qui habitat homelias 17, super Cantica Canticorum, homel. 87. super Missus est homel. 41. super Magnificat, tractatum vnum. Epistolas breues ad diuersos 240. Sermones penè innumerabiles. Tandem post claros actus, & multa animarum lucra, multa post fundata monasteria, & plurima miraculorum signa exhibita, beato sine quieuit, anno Domini 1153.

De Hugone, & Richardo.

C A P. LXII.

Hugo Parisiensis S. Victoris canonicus, religione & literarum scientia clarus, & in septem liberalium artium peritia, nulli sui temporis secundus fuit, qui inter multa quae vtiliter scripsit, & librum de Sacramento valde necessarium, duobus voluminibus comprehensum edit. Scripsit etiam & alia plurima opuscula. scilicet didascalon lib. 3. super Ecclesiasten. omnes lib. 16. super lamentatione Hieremiae librum vnum: de virtute orandi librum vnum: de institutione nouitiorum librum vnum: de Arca Noe libros quinque: de anima Christi librum vnum: de perpetua virginitate sanctae Mariae, librum vnum. Expositiones super Magnificat, librum vnum. super *Tota pulchra es*, lib. vnum. de Sacramento lib. 12. Item notulas super quosdam versus psalmodum, & alia plura opuscula.

Hugo canonicus S. Victoris nonnulla eruditè conscripsit.

Supradicto quoque venerabili viro Hugoni magister Richardus eiusdem Ecclesiae canonicus, extitisse contentoraneus fertur; quorum etiam vnus in ipso monasterio prior, alter superior vero fuisse perhibetur. Hic quoque Richardus in libris & tractatibus varijs multa Ecclesiae sanctae vtilia descripsit, inter quos eminent de sancta Trinitate lib. 7. Scripsit nihilominus de contemplatione pulcherrimum librum, de Patriarcha intitulatum, alium quoque de mystico somno Nabuchodonosor: de arbore quoque quam idem Nabuchodonosor vidit, vnum; & alium de quatuor ventis in mari pugnantibus; alium de exterminatione mali, & promotione boni; alium iterum de officio Ecclesiae; alium de sacrificio Abrahamae, & tractatum grandem de illo verbo Esaiam. *Omne caput languidum*; & alium de illo, *In die illa nutriet homo vaccam bonam*: Tertium vero contra Andream, & alios in expositione sacrae scripturae Iudaizantes, super illo verbo, *Eccc virgo concepit & pariet filium*: alium autem ad nouitios de illo verbo psalmi, *Afferre Domino filij Dei* Scripsit etiam librum, qui dicitur excerptionum; in quo breuiter continetur diuisio & materia omnium scientiarum, ac series Historiae praecedentium temporum, & quaedam morales expositiones sacrarum scripturarum.

Richardus ibidem eodem tempore floruit, & plurima Ecclesiae vtilia composuit.

De Ceteris Doctoribus Catholicis.

C A P. LXIII.

Praeter hos etiam extiterunt in Ecclesia plurimi Doctores Catholici, quorum nonnulli, licet eorum apud nos habeantur opuscula, tamen repetere non potui; ex quibus *Casarius* Arelatensis Episcopus decem homelias ad monachos eleganti sermone composuit. *Hysihus* Hierosolymorum presbyter in Leuiticum Commentarios edidit. *Radulphus* quoque Flaviacensis eundem librum diligenter exposuit. *Paschasius* libros de Sacramento, & de Spiritu sancto, & super Hieremiae lamentationes expositionem confecit. *Haymo* vero super Esaiam, & super Hieremiam, & super Epistolas Pauli, & super Apocalypsim commentarios fecit; insuper & libros Ecclesiasticarum Historiarum Eusebij abbrevians, in libellum qui dicitur Christianarum rerum memoria, compendiosè redegit.

Casarius.

Hysihus. Radulphus.

Paschasius.

Haymo.

Fuerunt & alij multi, quorum vocabula, & laudes, & tempora, & opusculorum nomina, non solū in Ecclesiasticis historijs, verum etiam in libris de illustribus

Nomina quorum diu scriptorum quorum librorum tituli extant.

virtus,

viris, Hieronymi f. & Gennadij leguntur: sed apud nos ipsa eorum scripta siue libri nullatenus reperiuntur, verbi gratia, Papias Hierapolitanus Episcopus, Quadratus Apostolorum discipulus, Aristides philosophus, Egiptus, Iustinus philosophus, Theophylus Antiochenus, Appolinatis Hierapolitanus, Dionysius Corinthiorum Episcopus, Philippus Cretensis, Hircanus Lugdunensis, Panthenus Stoicus, Clemens Alexandrinus, Serapion, Appolonius, Heraclius, Tertullianus, Berillus, Hipolitus, Alexander Capadox, Africanus, Aminus, Theodorus qui & Gregorius, Cornelius, Pontius, Dionysius Alexandrinus, Archelaus, Antonius, Basilius, Anchiranus, Titus, Damasus, Optatus, Cyrillus, Epiphanius, Diodorus, Eua-grius, Ambrosius Alexandrinus, Gregorius Emissenus, Amphilodius, Sophronius, Paulinus, Orosius, & plures alij, quos enumerare longum est. Ex his autem ille quem primo nominavi Papias, & Tertullianus, & Victorinus, & Lactantius, & alij quidam, à reuerentia fidei dicuntur errasse.

De profunditate diuina scriptura.

C A P. LXIII.

HÆc de sacra scriptura auctoribus, & translatoribus, atque doctoribus & expositoribus breuiter conuinximus: nunc ad eius generalem doctrinam transeamus. Et primo quidem qualiter mysteriorum eius profunditas inuestigari possit; deinde verò qualiter docenda vel exponenda sit, ex dictis sanctorum patrum colligamus.

A *Augustinus de doctrina Christiana lib. 2.* His qui scripturas diuinas legunt, quædam obscure dicta, plerumque densissimam caliginem obducunt. Quod diuinitus prouisum esse non dubito, ad edomandam labore superbiam, & intellectum à fastidio remouendum, cui facile inuestigata plerumque vilescunt.

Idem in lib. 4. Sapientiam verò discit homo, quanto magis vel minus in scripturis proficit. Non dico in eis multum legendis, memoriæque mandandis, sed bene intelligendis, & diligenter eorum sensibus indagandis. Sunt enim qui eas legunt & negligunt, legunt ut teneant, negligunt ut intelligant. Quibus longè sine dubio præferendi sunt, qui verba earum minus tenent, & cor earum sui cordis oculis vident: sed utriusque ille melior, & qui cum vult eas discit, & sicut oportet intelligit.

Idem in libro Confessionum 12. Mira profunditas eloquiorum tuorum, quorum ecce ante nos superficies blandiens paruulis, sed horror est in eam intendere, horror honoris, & tremor amoris.

B *Gregorius in prologo moralium.* Sacti enim tractator eloquij morem fluminis debet imitari, fluuius quippe dum per alueum fluit, si valles concauas ex latere contingit, in eas protinus sui cursus impetus diuertit, cumque illas sufficienter impleuerit, repente se in alueum refundit.

C *Idem.* Diuinus etenim sermo sicut mysterijs prudentes exercet; sic plerumque superficie simplices refovet; habet in publico vnde paruulos nutriet, seruat in secreto vnde mentes sublimium in admiratione suspendat. Quasi quidam vndique est fluuius (ut ita dixerim) planus & altus, in quo & agnus ambulet, & elephas natet.

Scriptura ita sunt legenda ut intelligantur.

Scriptura mysterijs prudentes exercet, & superficie simplices refovet.

FINIS,

